

Mitropolia Moldovei – de pa întemeiere și până astăzi

Mitropolia Moldovei s-a întemeiat în, cu totul, alte condiții. Contextul istoric, în care s-a înființat mitropolia Moldovei, a fost cu totul altul decât în Țara Românească. Statul medieval Moldova s-a înființat prin *descălecatul voievozilor maramureșeni, la est de Carpați*, unde se organizase o *marcă* de apărare a Transilvaniei și Ungariei, în fața invaziilor tătare. Prin anul 1352, în fruntea acestei unități administrative era voievodul român, din Maramureș, *Dragoș*. El și-a stabilit reședința la Baia, domnind câțiva ani. Urmașii săi, *Sas* și *Balc* sau *Baliță*, nu au reușit să coaguleze forțele locale împotriva regelui maghiar, de care depindea. În anul 1359, a trecut din Cuhea Maramureșului, în Moldova, voievodul *Bogdan*, însoțit de fiii, rudele și apropiații săi. El a reușit să preia conducerea *mărcii* și respins atacurile regelui maghiar, care dorea să-și păstreze influența în zonă. Așa s-au pus bazele statului independent Moldova. Bogdan a reunit toate formațiunile politice, preexistente între Carpați și Nistru. El nu a avut timpul necesar să se ocupe de problema bisericească, deși credem că va fi avut vreun ierarh la curtea sa. În anul 1365, îi succede fiul său Lațcu (1365-1375), care mărește hotarele țării și are bune raporturi cu Polonia, ceea ce va duce la înființarea unei episcopii catolice, în anul 1370, la Siret. Expansiunea catolică, a crescut în acel an prin unirea celor două state vecine, Ungaria și Polonia, sub același sceptru, anume *Ludovic cel Mare al Ungariei*(1342-1382). Nici Lțcu nu a avut condițiile necesare abordării oficiale a înființării unei mitropolii a Moldovei, dar existența unei ierarhii nu poate fi pusă la îndoială, de vreme ce biserica Sf. Nicolae din Rădăuți, ctitorie a lui Dogdan I, avea loc special pentru scaunul arhieresc, în Sf. altar și pomelnicul începe cu Bogdan, la ctitori și *Nicolae, Ștefan, Iosif, Meletie, Lavrentie* și alții, la ierarhi. Existența unei ierarhii în Moldova, în această perioadă, este confirmată și de faptul că fiica și soția lui Lațcu, Anastasia și Ana, erau bune ortodoxe, ceea ce irita pe papa Urban V, în anul 1372. Nu se putea să nu fi fost sfătuite de un ierarh de la curte. Sau dacă aveau vreun preot, la curte, acesta fusese hirotonit de un ierarh local. Trebuie să mai menționăm faptul că până în secolele XIII-XIV exista o numeroasă populație românească în părțile Haliciului, cu o organizare politică și bisericească independentă. În 1353 întâlnim un episcop cu numele *Chiril Românul* în orașul Przemysl. Dată fiind situația Bisericii Ortodoxe din Polonia învecinată, mai ales după 1371, trebuie să admitem că primii ierarhi moldoveni, probabil Nicolae și Ștefan, trecuți în pomelnicul bisericii Sf. Nicolae de la Rădăuți, au fost hirotoniți de episcopul de Halici, devenit în anul 1371 mitropolit, asistat de unul sau doi ierarhi, din eparhiile învecinate. Dar cel care avea să se ocupe oficial de problema înființării unei mitropolii autohtone a fost domnitorul Petru I Mușat (1375-1391). Precizăm mai întâi că problema începuturilor mitropoliei Moldovei a frământat mulți istorici¹ și

¹ Cel dintâi care a abordat problema începuturilor Mitropoliei Moldovei, la noi, a fost episcopul Melchisedec Ștefănescu, care, în anul 1874, a publicat *Cronica Romanului și a Episcopiei de Roman*, folosindu-se de cele 6 volume de documente publicate cu puțin timp înainte de Miklosich și Muller, sub titlul *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, Viena 1860-1862. El acordă un spațiu generos acestor teme, pag. 41-100, sub mai multe aspecte: *Începutul ierarhiei bisericești în Moldova ; Arhiepiscopia Ohridei și jurisdicțiunea ei canonică asupra bisericilor din Dacia; Conflictul Moldovei cu Patriarhia; Documentul mitropolitului George despre autocefalia Bisericii Moldovei*(este vorba despre mitropolitul Gheorghe al Moldovei 1725-1728 s.n.); și traduce, pentru prima dată în românește, aproape toate documentele din *Acta Patriarchatus*, legate de începuturile mitropoliei Moldovei și conflictul cu Patriarhia ecumenică. După el prof. Constantin Erbiceanu, de la Facultatea de Teologie din București, a dat o nouă traducere de texte, referitoare la aceeași problemă, sub titlul *Material pentru istoria bisericească și națională a românilor. Extras din cartea „Acta Patriarchatus Constantinopolitani”, scriere publicată de d-nii Fr. Miklosich și Jos. Muller*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an. XII, 1888-1889, nr. 2, mai p. 116-133 și iunie, p. 192-202. El preciza că „parte din acest material a mai fost publicat, iar parte nu”, făcând referire la Melchisedec. Dar Erbiceanu omitea

certitudinea a venit abia în urma descoperirii unui *Manual de cancelarie bizantin*, intitulat *Ectesis nea – Εκθεσις νεα*, în anul 1969². Ultimul manual de *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, a pr. prof. Mircea Păcurariu, exploatând această descoperire, consemnează: „potrivit ultimelor cercetări, *Mitropolia Moldovei a luat ființă, cu statut canonic recunoscut de Patriarhia ecumenică, înainte de septembrie 1386, când este atestată documentar pentru prima oară într-un Manual de cancelarie bizantin, intitulat Εκθεσις νεα – Expunere nouă. Se presupune că acest eveniment s-a petrecut prin anii 1381-1386, deci în timpul domniei lui Petru Mușat (1375-1391) și a patriarhului ecumenic Nil (1379-1388)*”³. Menționăm faptul că *Manualul*⁴ trebuia să ofere celor ce alcătuiau actele și scrisorile patriarhale modele de adresare și avea înșirate scaunele patriarhale, mitropolitane, arhiepiscopale și episcopale în ființă. Aici se găsesc două știri care privesc biserica românească: prima, despre recenta înființare a două mitropolii în Țara Românească și a doua cu următorul text: „Εγενετο εφ’ ημων και μητροπολιτης Βιδυνης και Μαυροβλαχιας ετερος”, adică „a fost făcut în timpul nostru un mitropolit la Vidin și altul la Moldovlahia”⁵. De aici deducem că cererea pentru înființarea noii mitropolii nu putea să vină decât din partea lui Petru Mușat, care, în cei 16 ani de domnie, s-a dovedit un priceput organizator al noului stat, reușind să-i ridice puterea și prestigiul, dar și ctitor de biserici și mănăstiri, dintre care amintim numai mănăstirea Neamț. Credem că el a cerut patriarhiei ecumenice două lucruri, în același timp: aprobarea

---

unele acte importante referitoare la situația mitropoliei Moldovei din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, ceea ce face să nu-l depășească pe Melchisedec. Problema a fost reluată de *primul istoric bisericesc român, prof. Nicolae Dobrescu*, care a scris primele monografii documentate și supuse acriviei științifice, în cele două lucrări ale sale: *Întemeierea mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară*, București, 1906, și *Din istoria bisericii Române. Secolul al XV-lea. Studiu istoric*, București, 1910. Lucrările au rămas de referință, deși unele informații au fost depășite de cercetarea ulterioară. A. D. Xenopol, autorul primei sinteze științifice asupra istoriei noastre, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. I, în 6 volume, 1888-1893, abordase și el problema dar tangențial. Același lucru făcuse și Dimitrie Onciu, în cunoscutele sale lucrări *Teoria lui Roesler* (1885-1886) și *Originile principatelor române* (1899), dar Nicolae Dobrescu i-a depășit și a făcut din problema întemeierii mitropoliilor românești o temă serioasă de cercetare științifică. El l-a stimulat sau poate l-a incitat pe Nicolae Iorga, care în anul 1913 a făcut o comunicare la Academia Română, intitulată *Condițiile de politică generală în care s-au întemeiat bisericile românești în veacurile XIV-XV*, comunicare ce a fost publicată în *Analele Academiei Române, secțiunea istorică*, și reeditată în N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, București, 1984. Iorga a oscilat însă, între a-l recunoaște pe Iosif Mușat ca rudă a familiei domnitoare și a-i nega această calitate, susținând că era pur și simplu român. Ideea a fost preluată de ucenicul său, C. Marinescu, în lucrarea *Înființarea mitropoliilor în Țara Românească și în Moldova*, București, 1924, care a fost de fapt o comunicare la Academia Română, și care nu depășea stadiul cercetărilor de până atunci. Un străin, Vitalien Laurent, avea să sancționeze această oscilație, a celor doi istorici români, în lucrarea sa *Aux origines de l’Eglise de Moldavie. Le metropolite Jeremie et l’evêque Joseph*, în *Revue des études byzantines*, vol. V, 1947. Acesta susține rudenia primului mitropolit al Moldovei cu familia domnitoare, idee care se va confirma de cercetările și descoperirile ulterioare. *Manualul de Istoria Bisericii Române*, București, 1957, vol. I, p. 179, al pr. profesori Gh. I. Moiescu, Ștefan Lupșa și Alexandru Filipașcu, făcând o trecere în revistă a stadiului cercetării de până atunci, stabileau anii 1391, ca *terminus ante quem*, și 1387, ca *post quem*, când fuseseră hirotoniți cei doi ierarhi moldoveni, Iosif și Meletie, de Antonie al Haliciului. Implicit acești ani erau ai înființării mitropoliei dar nu ai recunoașterii. Ei susțineau chiar că Petru Mușat s-a adresat Patriarhiei ecumenice, pentru înființarea mitropoliei Moldovei, în preajma anului 1390. Cercetarea ulterioară avea să infirmo ipoteza lor

² J. Darrouzes, *Ekthesis nea. Manuel des pittakia du XIV-e siecle*, în „Revue des études byzantines”, tom. XXVII, 1969, p. 5-127.

³ Am folosit ed. a II-a, vol. I, București 1992, p. 276-277.

⁴ Titlul complet este următorul: *Expunere nouă. Cum scrie acum patriarhul Constantinopolului către Papă și către ceilalți patriarhi și arhiepiscopi, precum și către mitropoliți și către împărați și către stăpânitorii lumești. Care este acum rânduiala scaunelor ce depind de patriarhul Constantinopolului și care arhiepiscopii și episcopii au fost înălțate mitropolii. Cum scriu mitropoliții către acest patriarh și către ceilalți patriarhi și către împărați și către alți câțiva. S-a scris expunerea de față la 1 septembrie, anul 6895(1386) indictionul X.*

⁵ A se vedea pe larg istoria textului, cunoscut și înaintea lui Darrouzes, la Arimandritul Ciprian Zaharia, *Iosif I Mușat, întâiul mare ierarh român*, editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1987, p. 29-31.

înființării unei mitropolii și recunoașterea unui mitropolit autohton. Cea dintâi cerere a fost satisfăcută, dar cea de a doua contravenea uzanțelor patriarhiei ecumenice, care, atunci când aproba înființarea unei unități ecleziale, își trimitea propriul ierarh. Un act patriarhal, din anul 1355, prevedea ca *pe viitor să nu se mai numească ierarhi locali*, în eparhiile nou înființate, ci această cinste să fie rezervată exclusiv *pentru clerul ridicat și binecuvântat de Dumnezeu din slăvita cetate a Constantinopolului*. Cum domnitorul Petru Mușat nu a renunțat la dorința sa, între Moldova și Patriarhia ecumenică, a izbucnit un conflict, care va dura mai bine de un deceniu. Dar iată cum s-au petrecut lucrurile:

Profitând de raporturile de bună vecinătate cu Polonia⁶, Petru Mușat a trimis la Halici, unde păstora mitropolitul Antonie, doi călugări moldoveni pentru a fi hirotoniți arhieriei. Aceștia erau *Iosif*, rudă cu familia domnitoare și *Meletie*. Nu se cunoaște exact anul hirotoniei celor doi, dar, cu siguranță, nu putea fi înainte de 1386 și nici mai târziu de iulie 1391. Nu mai înainte de 1386, pentru că este anul cel mai târziu când a fost recunoscută mitropolia Moldovei, ca unitate eclezială canonică, de Patriarhia ecumenică, și nu mai târziu de iulie 1391, când mitropolitul Antonie trecea la cele veșnice. În ceea ce privește mitropolia Haliciului, ea fusese ridicată la această treaptă, în anul 1370, în urma insistențelor cereri, către Constantinopol, ale regelui Cazimir, cu puțin timp înainte de moartea sa. Cazimir dorise ca toți ortodocșii din regatul său să fie obligația se supune unui mitropolit din lăuntru și nu mitropolitului de Kiev sau Moscova, aflați în afară. Prin trimiterea candidaților la Halici, Petru Mușat dovedea și atașamentul său față de Polonia, prietenia față de rege și totodată se menținea în limitele strictei canonicități față de Patriarhia ecumenică, de care depindea mitropolia Haliciului. El îi trimitea la Halici și pentru faptul că era *de facto* deținătorul ca *zalog* al Pocuției, de unde făcea parte și Haliciul și, în acest sens, mitropolitul Antonie se simțea dator să dea curs favorabil cererii potențialului său suveran. „*Nu este exclus, tocmai de aceea, ca hirotonia lui Iosif și Meletie să fi avut loc după intrarea acestor teritorii, ca zalog, în stăpânirea Moldovei, deci în 1388, 1389 sau 1390*”⁷.

În acest timp Patriarhia ecumenică, temându-se ca nu cumva Biserica Moldovei, de curând recunoscută canonic, prin ierarhii săi hirotoniți la Halici și mai ales prin Iosif, considerat *de facto* ca întâistătător al acesteia, să nu urmărească *o deplină autocefalie*, și-a trimis propriul titular, în persoana unui grec, cu numele *Teodosie*. Patriarhul ecumenic, *Antonie* (a păstorit în două rânduri, astfel: ian. 1389 – iulie 1390 și aug. 1391 – mai 1397), l-a trimis pe Teodosie, în prima sa păstorie, deoarece considera scaunul mitropolitan al Moldovei vacant, de vreme ce Iosif fusese hirotonit la Halici, fără avizul său. Dar Teodosie nu a reușit să câștige bunăvoința moldovenilor și s-a întors la Constantinopol. Patriarhul Antonie, care fusese scos din scaun, timp de un an, de împăratul Ioan al V-lea Paleologul, profitând de moartea bazileului, a încercat să impună un alt mitropolit grec, în persoana lui *Ieremia de Mitylene* (din insula Lesbos), pe care l-a transferat în Moldova, cel mai probabil, *în martie 1393*, când semnătura lui

⁶ În anul 1387, Petru Mușat s-a deplasat în Polonia, la Lwow, și a depus omagiu de credință regelui Vladislav Iagello, dorind prin acest sistem de relații, specific Europei feudale, să asigure liniștea statului său. El fusese martor la refacerea puterii vecinilor lui, ungurii și polonezii, căci la moartea lui Ludovic cel Mare, în 1382, cele două fiice, care au moștenit uriașul său regat, l-au împărțit și s-au căsătorit, una cu Sigismund de Luxemburg, care devine rege al Ungariei (și din 1410 împărat al Germaniei), iar a doua cu prințul Lituaniei, Vladislav Iagello, care a trecut la creștinism, cu această ocazie, și a reunit sub stăpânirea sa Polonia și Lituania. Bunele raporturi sunt dovedite și de faptul că Petru Mușat împrumuta, în anul 1388, pe Vladislav cu 3000 de ruble de argint, o sumă foarte mare, pentru care regele punea zalog Pocuția, denumire cu care este cunoscut ținutul Haliciului, pe care domnul avea voie să-l ocupe în caz de neachitare a datoriei. Pe acest teritoriu destul de întins se aflau cetăți importante, răspândite pe o suprafață de 8000 km², iar Haliciul se afla chiar la marginea dinspre Moldova. Se pare că spre sfârșitul domniei, nerestituindu-i-se datoria, Petru a și ocupat Pocuția, cf. Const. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. 2, București, 1976, p. 41.

⁷ Arim. Ciprian Zaharia, *op. cit.* p. 43.

apare cu regularitate, în registrul patriarhal. Patriarhia voia să-și impună un om în Moldova pentru a nu se repeta scenariul de la Halici, unde, după moartea mitropolitului Antonie, fusese ales, cu sprijinul regelui Vladislav Iagello, episcopul Ioan de Luțk, împotriva voinței Constantinopolului. În Moldova domnea acum Roman Mușat (1391-1394) și prezența unui mitropolit grec aici, a stârnit reacția moldovenilor care *l-au izgonit*, atunci când, în prima jumătate a anului 1394, a venit să-ți ia scaunul în primire. Drept răspuns, Ieremia a aruncat anatema asupra întregii țări: domn, ierarhi, boieri, preoți și credincioși. După ce s-a întors la Constantinopol, patriarhul a convocat un sinod de 6 sau 7 mitropoliți, care au confirmat măsura luată de Ieremia și au suspendat din funcție pe cei doi ierarhi moldoveni, mai ales că acum erau sub anatema. Din explicația oficială, din 1401, pe care o da însuși patriarhul ecumenic Matei I (1397-1410), el însuși participant la sinod, aflăm că motivul depunerii celor doi ierarhi ar fi fost faptul că, la Constantinopol, se zvonise că erau *serboepiscopi* sau episcopi sârbi, care puseseră mâna pe Biserica Moldovei. Dar aceasta este o justificare ulterioară, căci procesul verbal al sinodului celor 6 sau 7 mitropoliți, lipsește din registrul patriarhal. Cât privește pe Ieremia, el a fost numit *locțiitor de mitropolit la Tîrnovo*, în august 1394, de unde cerea, continuu, să i se redea scaunul de mitropolit al Moldovei.

Dar conflictul a continuat și sub urmașul lui Roman, anume *Ștefan Mușat*(1394-1399), când s-au făcut încercări, din ambele tabere, pentru aplanarea neînțelegerilor. Astfel, în primăvara anului 1395, domnitorul a trimis o delegație la Constantinopol, condusă de protoiereul Petru, ce ducea cu ea scrisori de bune intenții, cu rugăminți de ridicare a anatemei și de recunoaștere a canonicității celor doi ierarhi. Patriarh era același Antonie, care trimisese cu câțiva ani înainte pe Teodosie, pentru a câștiga bunăvoința moldovenilor și a conduce mitropolia lor. Acum, el credea că a venit momentul să-și impună voința și să-și afirme drepturile de șef suprem al Bisericii Moldovei. În acest sens, el trimitea, în mai 1395, patru scrisori în Moldova. În prima scrisoare, patriarhul îl împrumutase pe protoiereul Petru *exarh patriarhal*⁸ sau *dichiu* și nu locțiitor al lui Ieremia, care încă mai cerea scaunul de mitropolit al Moldovei. Petru era investit cu toate prerogativele administrative ale unui ierarh, cu excepția hirotoniilor, care urmau să fie făcute după îndrumarea lui, de către arhierul pe care-l va alege el, exceptându-i pe cei doi moldoveni. Cea de a doua scrisoare era adresată domnitorului și, prin ea, patriarhul îi cerea să alunge pe cei doi ierarhi, înștiințându-l de numirea lui Petru ca exarh. A treia scrisoare era adresată celor doi ierarhi, aflați sub anatema, cărora le scria în termeni categorici, într-un limbaj neacademic, cerându-le să plece din Biserica Moldovei, considerându-i *scoși din demnitate și afurisiți, ca niște oameni călcători de lege și răi, hoți, adulteri și tâlhari*. Le cerea, în același timp, să se prezinte la judecata sinodului patriarhal. Ultima scrisoare, se adresa tuturor locuitorilor Moldovei (Rusovlahiei, sau Vlahiei de lângă Rusia, cum mai era receptată, de Bizanț, Moldova), pentru a le face cunoscute hotărârile luate și a le promite ridicarea anatemei, dacă vor fi înlăturați cei doi ierarhi necanonic.

În luna septembrie, a aceluiași an s-a ivit o ocazie, din partea Constantinopolului, de a îndulci raporturile moldo-bizantine. Împăratul Manuil II Paleologul(1391-1425) încercă să organizeze o cruciadă antiotomană. El nu a ezitat să se folosească și de mesageri bisericești, în acest sens. De aceea, patriarhia ecumenică, în înțelegere cu împăratul, a trimis în acea lună pe mitropolitul de Mitylene, atât în

---

⁸ Precizăm că scrisorile trimise de domnitor nu s-au păstrat, în schimb, într-o scurtă notă din registrul patriarhal, după ce se menționează primirea închinării a două mănăstiri, din Moldova, de către un anume Isaac din Mavrovlahia, se spune că:”*în aceeași lună a fost eliberată cinstita scrisoare patriarhală pentru ca deținător al preasfintei mitropolii a Mavrovlahiei, să fie protopopul chir Petru...Deci așa a fost rânduit, ca protopopul să se afle în drepturile acestei mitropolii până când se va produce îndreptarea pentru cele întâmplare și fie că va pleca într-acolo mitropolitul legiuit al Moldovlahiei(căci acum el se află în regiunea Târnovei), fie că se va găsi o altă soluție, încă mai vindecătoare pentru acest caz. De unde și acest lucru s-a notat aici, pentru a se ști*”, cf. Arhim. Ciprian Zaharia, *op. cit.* p. 59.

Ungrovlahia cât și în Mavrovlahia, cu scrisori către domnitori dar, cu sarcini politice dar și religioase, în special pentru Moldova. Dacă în privința arhierilor moldoveni avea poruncă de la patriarh să nu facă nimic, pentru credincioși avea dezlegare *să facă cum va socoti mai potrivit, păzind însă și rânduiala canonică, deoarece numai așa vor dobândi întărire măsurile pe care le va lua*. Misiunea lui nu a avut succesul scontat, de vreme ce, în 1397, era trimis ca *dichiu și exarh*, în părțile Haliciului, mitropolitul Mihail al Betleemului. Acesta din urmă avea și misiunea de a încerca o împăcare a Patriarhiei cu Moldova, deoarece pericolul turc era din ce în ce mai amenințator. Se crede că el a fost cel dintâi care a ridicat anatema, aruncată de Ieremia, și gestul său a fost aprobat de Constantinopol. Acest lucru îl deducem dintr-o scrisoare adresată, în mai 1401, de patriarhul Matei mitropolitului Ungrovlahiei, Antim Critopolos, prin care răspundea unei plângeri a unui preot moldovean, pe nume Isidor, care fusese oprit, de Antim, de la săvârșirea celor sfinte, pe motiv că fusese hirotonit de mitropolitul Iosif al Moldovei, aflat sub anatema. Patriarhul arăta că, după ce cercetase cu sinodul său cererea preotului Isidor, ajunsese la concluzia că el putea săvârși cele ale preoției, chiar dacă fusese hirotonit de Iosif, căci *„deși acesta este sub învinuire, nu este însă fără har sfințitor, așa încât să-i fie oprite hirotoniile”*. În aceeași scrisoare se relatează că preoții și credincioșii au fost scoși de sub anatema de către sinodul patriarhal, excepție făcând boierii și cei doi vlădici.

Împăcare s-a realizat sub urmașul lui Antonie IV, anume patriarhul Matei I(1397-1410) și în timpul domniei lui Alexandru cel Bun.

Recunoașterea mitropolitului Iosif. Odată urcat pe scaunul mușatinilor, Alexandru cel Bun (1400-1432) a căutat să detensioneze raporturile cu cea mai înaltă autoritate bisericească a Răsăritului ortodox, fie și numai pentru faptul că moldovenii simțeau ca o apăsare anatema aruncată asupra lor. În același timp, și Patriarhia ecumenică avea interesul să reglementeze raporturile cu Moldova, deoarece situația era exploatată de catolici. În plan politic, Bizanțul avea nevoie de ajutorul tuturor creștinilor împotriva turcilor. Cel dintâi pas spre normalitate a fost făcut de Alexandru cel Bun, care, în luna iunie 1401, a trimis o solie la Patriarhia ecumenică, cu rugămintea de a recunoaște pe Iosif ca mitropolit canonic al Moldovei. Delegația, formată din *boieri și ieromonahi*, a înmănat patriarhului Matei I și sinodului său mai multe scrisori și au răspuns prin viu grai tuturor întrebărilor cu privire la Iosif, la locul său de origine, la hirotonia sa. Deși scrisorile trimise de domnitorul moldovean nu s-au păstrat, cuprinsul lor poate fi cunoscut din *„cartea patriarhală – gramata”* înmănată delegației moldovene și din scrisoarea adresată de patriarh lui Alexandru cel Bun, amândouă având data de **26 iulie 1401**. Aceste două acte, care aveau aproximativ același conținut, expuneau pe scurt situația din Biserica Moldovei. Gramata patriarhală, care este actul oficial de recunoaștere a mitropolitului Iosif în fruntea Bisericii Moldovei, arăta că delegații moldoveni au prezentat realitatea despre vlădica Iosif, care *„n-a venit de altundeva, precum ziceau unii, pe când a fost hirotonit și trimis în țară aceluia Ieremia, ci este localnic și înrudit cu familia domnitoare a țării”*. Se mai arăta că el fusese trimis de toți moldovenii la mitropolitul Haliciului, *„care luase învoire sinodală spre a hirotoni episcopi în episcopiile Rusiei Mici”*. El fusese hirotonit, de la început pentru Biserica Moldovei. Dar sinodalii aveau încă rețineri asupra veridicității celor relatate de delegații moldoveni, de aceea au hotărât ca să fie trimiși în Moldova ieromonahul Grigore Țamblac, viitor mitropolit al Kievului, și diaconul Manuil Arhon, pentru a face o cercetare la fața locului, legată de canonicitatea hirotoniei lui Iosif. Nu cunoaștem rezultatul cercetărilor, dar cursul ulterior al evenimentelor și raportul dintre cele două Biserici, ne face să considerăm că ei s-au convins de adevărul celor relatate de delegații moldoveni în fața sinodalilor. De aceea, ei au întocmit un raport prin care propuneau sinodului să ridice anatema, ce plana asupra lui Iosif, și să-l recunoască în fruntea Bisericii Moldovei. Raportul a fost supus aprobării sinodului și deși doi membri au fost pentru Iosif iar doi pentru Ieremia, patriarhul Matei I-

a recunoscut pe Iosif, ca deplin mitropolit al Moldovei. Decizia sa avea să fie contestată de Ieremia și mai târziu avea să fie cap de acuzare a patriarhului.

Reședința mitropolitului; Jurisdicția.

Asupra reședinței primului mitropolit al Moldovei istoricii nu au avut, în decursul timpului, o părere unitară. Unii, bazându-se pe declarația moldovenilor, făcută în fața sinodului constantinopolitan, din iulie 1401, că Iosif a fost hirotonit de mitropolitul Antonie al Haliciului, s-au grăbit să fixeze reședința acestuia la Cetatea Albă, după care ar fi fost mutată la Suceava. Credem că este o influență *prin simpatie* sau paralelism cu cele întâmplate în Țara Românească. Nicolae Dobrescu și, după el, Simion Reli au combătut această ipoteză și au susținut că Iosif și-a avut reședința *în capitala țării cu titlul de vlădică*, opinie împărtășită și de pr. prof. Mircea Păcurariu. Regretatul prof. Petru Rezuș a susținut că primul scaun vlădicesc ar fi fost la Rădăuți. Dar faptul că mitropolitul și-a avut reședința în capitala țării este dovedit prin prezența sa în divanul domnesc, încă din 2 iulie 1398, deci înainte de a fi recunoscut de Patriarhia ecumenică. În ceea ce privește jurisdicția, este cert că se întindea asupra întregii țări a Moldovlahiei. Abia după Alexandru cel Bun, jurisdicția avea să se micșoreze prin înființarea unei noi mitropolii pentru Țara de Jos, cu reședința la Roman.

Aducerea moaștelor Sf. Ioan cel Nou la Suceava, în anul 1415, este o dovadă în plus că reședința mitropolitană se afla la Suceava. Gestul lui Alexandru cel Bun nu poate fi înțeles decât izvorând din dorința sa de a consfinți și mai mult caracterul de scaun domnesc și mitropolitan al cetății Suceava. Moaștele Sf. Ioan au fost aduse de la Cetatea Albă, unde el pătimize pe la anul 1330. Sf. Ioan era grec de neam, negustor din Trebizonda, Asia Mică, și refuzul său de a se lepăda de Hristos i-a adus cununa muceniciei, fiind chinuit de conducătorul tătar al Cetății Albe și în cele din urmă decapitat. Moaștele au fost întâmpinate de domnitor, mitropolit, boieri, mulțime de preoți și credincioși la locul numit *Poiana Vlădicăi* și însoțite până la Suceava, fiind așezate în biserica Mirăuți. Un ieromonah, pe nume Grigore (care se pare că era fiul protopopului Petru, dichiul din 1395, și nu Grigore Țamblac, cum greșit s-a susținut mult timp) a întocmit o frumoasă lucrare aghiografică despre viața și patimile Sf. mucenic Ioan, noul ocrotitor al țării și al Bisericii moldovenești.

Știrile despre mitropolitul Iosif merg până la 16 septembrie 1408, când era menționat într-un document de danie a două sate către biserica Sf. Vineri, din Roman, de către Alexandru cel Bun. Este însă, până atunci, prezent în mai multe documente domnești sau vlădicești. El rămâne cel dintâi mitropolit al Moldovei, *o mare personalitate bisericească, vrednică de pomenire*.

Urmașii mitropolitului Iosif : Macarie(1428), Damian(1437), Ioachim(1437-1449?-1455?!), Teoctist I(1453-1477), Gheorghe(1477-1508).

După păstorirea mitropolitului Iosif I, nu cunoaștem cine a condus destinele Mitropoliei Moldovei, deoarece, până la jumătatea secolului al XV-lea, nu avem șirul complet al titularilor acestui scaun. Documentele interne, ale Moldovei nu fac mențiunea nici unui mitropolit, între 1408 și 1455, încât, pentru cunoașterea titularilor avem știri din documentele externe, care sunt și ele destul de confuze. Astfel, Silvestru Syropulos, scriitor din secolul al XV-lea, care a lăsat o istorie a sinodului unionist de la Ferrara-Florența, din 1438-1439, scria că un mitropolit al Moldovei, căruia nu-i dă numele, a venit la Constantinopol, dar patriarhul ecumenic Eftimie (+ 29 martie 1416) a refuzat să-l recunoască, interzicându-i chiar intrarea în Constantinopol. După moartea patriarhului, împăratul Manuil II

Paleologul(1391-1425) a reușit să impună sinodului constantinopolitan numirea mitropolitului de Poleainina ca mitropolit al Moldovei. Nu știm, în stadiul actual al cercetărilor, dacă acesta a fost **Macarie**, care păstora în anul 1428, așa cum se poate dovedi cu inscripția grecească de pe un epitaf din acel an⁹. Acolo era menționat cu titlul de „*al Moldovlahiei și al părților de lângă mare*”. Deși unii istorici au crezut că Macarie a fost român de origine și de aceea patriarhul Eftimie a refuzat recunoașterea lui, Vitalien Laurent are altă părere, susținând că urmașul lui Iosif a fost grec, dar patriarhul a refuzat recunoașterea lui, ca titular la Moldova, deoarece era impus de împărat. În această situație, putem înțelege acceptarea lui de către moldoveni, datorită dorinței lui Alexandru cel Bun de a avea bune relații cu Imperiul bizantin.

Nu știm cât a păstorit, când a murit și unde a fost îngropat Macarie. Știm însă că în timpul păstoririi sale a avut loc **Sinodul de la Constantza(sudul Germaniei) – 1414-1416**, la care a fost condamnat și ars pe rug Jan Hus. Este important de reținut că la acest sinod au participat și delegați ai unor orașe românești, delegați laici și nu clerici. Atât Țara Românească cât și Moldova trimeteau delegați, ce aveau în frunte câte un boier, fie datorită benei vecinătății cu principii sau regii catolici, fie, în cazul lui Mircea cel Bătrân, din pricina iminenței pericolului turcesc, căutând astfel ajutor de la creștinii apuseni.

Mitropolia Moldovei în secolul al XVI-lea

Dacă secolul al XV-lea a însemnat pentru istoria Moldovei o perioadă de stabilitate și înflorire, cu totul altcumva s-au petrecut evenimentele în cel următor. Pe de o parte domnia a fost mult mai instabilă, pe de alta turcii au fost din ce în ce mai insistenți, crescând neîncetat pretențiile, materializate în mărirea haraciului. Toate acestea s-au datorat și comportamentului pretendenților la tron care se întreceau în a măguli și oferi cadouri otomanilor în schimbul firmanului de domnie. Au fost cazuri în care unii domnitori au fost numiți direct de Poartă, sau înlocuiți fără nici un motiv, afară de apariția altuia mai darnic. Nu au lipsit și trecerile la islamism, pentru a fi pe plac *trecătorilor stăpâni*. Și-au vândut dreptul de întâi născuți, pe un blid de linte, precum odinioară Isav.

În ciuda acestei situații de instabilitate se constată o strângere a relațiilor dintre cele trei provincii istorice românește, atât pe plan cultural, cât și politic și economic, altfel spus, se constată o creștere a conștiinței unității de neam, cultură, spiritualitate.

Biserica Moldovei nu face excepție de la această situație. Păstoririle vor fi și ele instabile și vom avea ierarhi izgoniți din scaun, dar și atașați domniei. Este un secol al cruzimilor și pentru Biserică, chiar dacă am aminti numai despre gestul lui Ioan Vodă cel Cumplit(1572-1574) care a ars de viu un mitropolit, indiferent pentru ce motiv real sau imaginar ar fi făcut aceasta. Retrageri ori izgoniri din scaun întâlnim atât la Episcopiile existente cât și la Mitropolie. Cei care nu făceau pe plac domnitorilor sau partidelor boierești, care-i susțineau, erau obligați să-și semneze

---

⁹ Însemnarea a fost reprodușă într-un cronograf bizantin, tradus în românește și copiat în 1732, așa cum a semnalat-o învățatul episcop Melchisedec Ștefănescu, în anul 1884

paretesis-ul, sau erau izgoniți, fără vreun drept de justificare. Au fost și cazuri în care ierarhii au fost trimiși la *zatocenie*, în una sau alta dintre mănăstirile țării.

Cel care îngropase pe marele Ștefan cel Sfânt și unsese domn pe urmașul și fiul său, Bogdan cel Orb, mitropolitul Gheorghe, a trecut la cel veșnic în anul 1508(1 aprilie), după ce îmbrăcase marea schimă, sub numele de David. În locul său a fost promovat episcopul de Roman, **Teoctist II(1508 – 1528)**.

Știri despre viața vlădicăi Teoctist avem de la ucenicul și urmașul său în scaunul de Roman, episcopul-cronicar Macarie. Aflăm de la acesta că și-a avut *postrigul* la Neamț, unde a și primit o bogată cultură, dublată de o autentică trăire duhovnicească. Aceste calități l-au propulsat în fruntea obștii, pe care a condus-o timp de 17 ani. Egumenatul său la Neamț a corespuns, în parte cu ultimii ani de domnie ai lui Ștefan cel Mare și Sfânt. Acum a fost ridicată biserica cu hramul Înălțării Domnului(1497), dar realizările, din planul gospodăresc și duhovnicesc, ale starețului Teoctist, în timpul celor 17 ani de egumenat la Neamț, au fost multe. Acestea l-au și recomandat pentru ocuparea scaunului episcopal de Roman, la moartea lui Vasile, om de o deosebită sensibilitate sufletească, cărturar și bun gospodar. Această schimbare se producea în anul 1500, iar păstoria la Roman i-a fost scurtă dar rodnică. El a păstorit până în luna aprilie, a anului 1508, când a fost ales mitropolit și a păstorit până la moarte, survenită la 15 ianuarie 1528.

Ca mitropolit a fost martor la câteva evenimente deosebite, dintre care menționăm:

- ungerea a doi domni, Ștefăniță, în 1517 și Petru Rareș, în anul 1527;
- ridicarea noii catedrale mitropolitane, din Suceava, cu hramul Sf. Mc. Gheorghe, între anii 1514-1517, catedrală începută de Bogdan cel Orb și terminată de fiul său Ștefăniță, în anul 1522, când a și fost sfințită. Astăzi este catedrală arhiepiscopală și găsim moaștele Sf. Ioan cel Nou. Păstrează până astăzi chipul mitropolitului Teoctist, în pronaos, pictat cu camilafcă, într-un sacos bogat ornamentat, cu multe cruci, cu mâna dreaptă ținând cârja iar stânga fiind îndoită pe piept.
- a continuat opera de *copiere de manuscrise*. S-au copiat, din porunca sa, câteva manuscrise slavone, dintre care menționăm o **Psaltire** și un **Tipic**, dăruit mănăstirii lui de metanie.
- a înzestrat Mitropolia cu mai multe moșii, unele dăruite de domnie.

Simțindu-și sfârșitul aproape, a îmbrăcat marea schimă, luându-și numele de **Teodor**. A murit la începutul anului 1528 și a fost îngropat la mănăstirea unde-și începuse viața monahală: Neamț.

Urmașul său, **Calistrat**, 1528-1530, este amintit în două însemnări slavone de pe un *Praxiu*- Apostol, fără a se evidenția cu ceva, în mod deosebit.

Mult mai activ a fost mitropolitul **Teofan I**, 1530 – 1546, care-și avea metania la Voroneț și fusese episcop de Rădăuți. Dintre faptele sale menționăm, în plan gospodăresc, sfințirea bisericii Sf. Dumitru, din Suceava, ctitoria lui Petru Rareș, la 30 august 1535, iar în plan cărturăresc copierea unui *Praxiu*, în anul 1543, în slavonește, de către diaconul Mihail. S-a îngrijit în mod deosebit de mănăstirea sa de metanie, Voroneț, unde se crede că a început pictura în pronaos, lucrare terminată de urmașul său în scaun Grigorie Roșca, în anul 1547. A fost îngropat la Voroneț, murind în același an, 1546, cu domnitorul care-l ridicase la cea mai înaltă treaptă a slujirii arhieresti, Petru Rareș.

O păstorie de excepție a avut mitropolitul **Grigorie Roșca**, 1546 – 1551, care deși a păstorit puțin a întrecut prin faptele sale pe mulți înaintași. El era văr cu domnitorul Petru Rareș și-și avea metania la Voroneț, susținându-se că fusese ucenic al lui Daniil Sihastru, alături de care-l găsim pictat. Egumen la Probota, între 1523 – 1546, reușește să-l determine pe Petru Rareș s-o refacă și s-o aleagă necropolă domnească, în locul mănăstirii Putna. Era a treia necropolă domnească, dacă nu luăm în calcul biserica Sf. Nicolae, din Rădăuți, unde a fost îngropat Petru I Mușat (1375-1391). Lucrările de reparație și împodobire cu pictură, a bisericii mănăstirii Probota, s-au făcut sub directa îndrumare a egumenului Grigorie Roșca, fapt menționat și în Pisanie și s-au sfârșit în anul 1532. Menționăm că prima biserică din Moldova, împodobită cu pictură exterioară a fost biserica Sf. Gheorghe, din Hârlău și Probota era a doua. Mănăstirea a primit mai multe danii, atât de la domnitor, cât și de la egumen. Pictura originală nu s-a păstrat, dar cunoaștem faptul că aici a fost zugrăvit chipul egumenului Grigorie Roșca.

În anul 1546, egumenul de la Probota a fost ales mitropolit al Moldovei. În noua slujire, Grigorie Roșca s-a remarcat prin grija purtată păstoriților și Bisericii, în general. El a arătat o grijă cu totul deosebită Voronețului, unde a continuat opera lui Teofan, ridicând un pridvor și împodobind întreaga biserică cu picturi exterioare, care o personalizează față de toate celelalte biserici ale Moldovei, prin ceea ce numim **albastrul de Voroneț**. Meșterii zugravi, *se pare sub îndrumarea lui Marcu Pristavul, au înfățișat pe mitropolitul Grigorie, alături de Sf. Daniil Sihastrul, în partea stângă a ușii de intrare în pridvor*. Este pictat în veșminte arhieresti. Tot de la vlădica Grigorie se mai păstrează la Voroneț jilțurile și stranele, precum și jilțul domnesc, toate frumos ornamentate. O cruce de mână, de dimensiuni neobișnuite, cu 32 de scene sculptate de popa Nichifor, în 1550 și trei procovețe, pot fi văzute în muzeul mănăstirii. În anii 1550-1551, diaconul Mihail copia un Tetraevanghel, frumos legat și gravat ceva mai târziu. Viața culturală a cunoscut o înflorire fără precedent, în Moldova, dar credem că în mod deosebit la Voroneț, unde își fac apariția zorii limbii române. Aici s-au găsit, printre multele manuscrise slavone și două monumente ale culturii românești și anume **Codicele Voronețian** și **Psaltirea Voronețiană**. Poate o atentă cercetare a legăturilor culturale între cele trei provincii românești, va aduce mai multă lumină asupra primelor manuscrise românești din Moldova.

Păstoria vlădicăi Grigorie a fost plină de urcușuri dar și căderi pe măsură. În anul 1551, când Iliș Vodă, zis Turcitul a început prigonirea Bisericii¹⁰, mitropolitul Grigorie s-a retras din scaun, așezându-se la Voroneț. Aici și-a derulat șirul anilor până la vârsta de 90 de ani, trecând la cele veșnice la 5 februarie 1570. A fost îngropat în pridvorul bisericii de la Voroneț. Rămâne unul din ierarhii străluciți ai Moldovei, dar și ai Bisericii românești, în general.

Zbuciumată a fost și păstoria lui **Gheorghe de la Bistrița**, care nu a reușit să se mențină în scaun decât doi ani, 1551-1552. El își avea metania la mănăstirea Bistrița, și a intrat în istorie cu această numire *de la Bistrița*. I-a urmat la cârma episcopiei de Roman, atunci când Macarie a fost înlăturat din scaun. Dar venind la cârma Moldovei Alexandru Lăpușeanu(1552-1561; 1564-1568) a prigonit pe toți boierii atașați de familia Răreșeștilor, între care și mitropolitul, care a luat drumul pribegiei. Astfel în 1555, împreună cu câțiva boieri, era în Polonia, încercând să convingă pe polonezi dar și pe turci, să-l scoată pe Al. Lăpușeanu din scaun. Nu a reușit și chiar dacă la ceva

---

¹⁰ Domnitorul a impus la plata birului toate mănăstirile și pe toți slujitorii Bisericii, începând cu mitropolitul și cu cei doi episcopi. Episcopul cronicar, Macarie al Romanului, a fost alungat din scaun.

timp Lăpușneanu a pierdut tronul, viața vlădică Gheorghe de la Bistrița a sfârșit tragic, fiind ars de viu de Ioan Vodă cel Cumplit, pe motiv că în timpul păstoriei sale fusese persecutați armenii. Și cum Ioan Vodă cel Cumplit era armean, a găsit de cuviință să se răzbune pe mitropolit, dar și pe unii dintre boieri.

Mai lungă a fost păstoria lui **Grigorie II de la Neamț**, 1552 – 1564, și mai bogată în împliniri. Câteva evenimente petrecute în timpul păstoriei sale ne rețin atenția:

- la 14 octombrie 1552, înconjurat de 116 preoți și diaconi, dar și mulți invitați de la Locurile Sfinte, a sfințit mănăstirea Slatina, ctitoria lui Alexandru Lăpușneanu, a patra necropolă domnească a Moldovei.

- în 1561 a primit vizita patriarhului ecumenic Ioasaf II(1555-1565), care venea după ajutoare.

- Un *Sbornic*, în anul 1557 și o *Alexandrie*, în 1562, ambele în limba slavonă, erau copiate din porunca sa, de ierodiaconul Ilarion, și dăruite mănăstirii Neamț. Tot acestei mănăstiri îi mai dăruia, prin 1560, o cruce de mari dimensiuni, executată de același Nichifor, care lucrase și pentru Grigorie Roșca.

Revenirea în scaun a lui Alexandru Lăpușneanu, în 1564, a însemnat sfârșitul păstoriei lui Grigorie de la Neamț, deoarece domnitorul nu a putut să-l ierte pentru că unsese, între timp, doi domni: Ioan Iacob Heraclid, numit și Despot Vodă(1561-1563) și Ștefan Tomșa(1563-1564). S-a retras la Neamț, unde a rămas până la moarte. Nu se cunoaște data trecerii sale la cele veșnice.

În locul vlădicăi Grigorie II, domnitorul Alexandru Lăpușneanu, a ridicat în scaunul mitropolitan pe **Teofan II**, 1564 – 1572; 1578 – 1579; 1582 – 1587, care a avut o păstorie foarte zbuciumată, pe măsura vremurilor pe care le-a trăit. El era ucenicul episcopului cronicar Macarie, de la Roman și își avea metania la Râșca, pe care începuse a o zidi domnitorul Petru Rareș, la îndemnul lui Macarie, în anul 1542. Lucrările s-au terminat după moartea domnitorului și biserica a fost sfințită după împodobirea ei cu pictură, în timpul lui Ștefan Rareș. Venind la conducerea Moldovei Ioan Vodă cel Cumplit, 1572-1574, vlădica Teofan II, a luat drumul pribegiei, în Transilvania.

Domnitorul însă a transferat pe episcopul **Anastasiu**, al Romanului, în scaunul de mitropolit. Își avea metania la Putna și fusese episcop la Roman timp de 14 ani(1558-1572). Nu s-a remarcat prin fapte deosebite ca mitropolit și nu este menționat decât de două documente.

Revenind în scaunul mitropolitan, vlădica Teofan II, nu a rezistat în timpul domnitorului Iancu Sasu(1579-1582), treburile mitropoliei fiind conduse, în calitate de locțiitor, de episcopul de Roman, **Nicanor**. Dar revenind în scaun, la începutul domniei lui Petru Șchiopol, în 1582, nu a reușit să se mențină decât până în 1587, când s-a retras la mănăstirea Dochiarul, din Sf. Munte, unde a rămas până la sfârșitul vieții, fapt petrecut în anul 1598. A fost îngropat în primul nartex al bisericii mari, de la această mănăstire, pentru ajutorul care l-a dat, împreună cu Alexandru Lăpușneanu.

Deși nu a fost lipsită de frământări și neajunsuri, mai rodnică a fost păstoria mitropolitului **Gheorghe Movilă**, 1588 – 1591; 1595 – 1600; 1601-1605, care era fiul logofătului Ioan

Movilă(călugărit sub numele de Ioanichie) și frate cu viitorii domni ai Moldovei, Iermia și Simeon. A învățat carte în Polonia și a intrat în viața călugărească la Probota, de unde, la puțin timp, a trecut egumen la mănăstirea Sucevița. Ajuns episcop de Rădăuți, în 1577, este întâlnit în mai multe documente domnești și ridicând prima biserică la Sucevița, cu hramul Botezul Domnului. Împreună cu familia, la puțin timp, a început ridicarea unei noi biserici, cu hramul Învierea Domnului, care a rezistat până astăzi. Această biserică, după ce a fost pictată, în interior și exterior, de către Ieremia Movilă, a devenit una din perlele Moldovei. Pictura se păstrează și printre ctitori se numără și mitropolitul Gheorghe, redat într-o frescă, pe peretele de nord-vest al naosului, în genunchi, îmbrăcat în sacos și omofor, având pe cap mitra, iar în mână crucea. Are o față lungă și subțire, cu o barbă neagră, ceea ce dovedește că era tânăr, atunci când s-a început zidirea bisericii. Ca episcop de Rădăuți, a fost nevoit să părăsească scaunul între 1581-1582, plecând în Polonia, împreună cu mitropolitul Teofan, datorită comportamentului tiranic al lui Iancu Sasu.

Ca mitropolit a păstorit în trei rânduri, prima dată până în 1591, când Biserica Moldovei a fost vizitată de: patriarhul ecumenic Ieremia II, însoțit de mitropolitul Ierotei al Monemvasei, care mergeau după ajutoare în Rusia(1588-1589); de patriarhul Sofronie al Ierusalimului, de patriarhul de Antiohia Ioachim al V-lea și fostul patriarh ecumenic Teolipt II. Tot în această perioadă, au fost mutate moaștele Sf. Ioan cel Nou, de la biserica Mirăuți, la noua catedrală mitropolitană, biserica Sf. Gheorghe.

Fire cultivată și deschisă, a întreținut corespondență cu mari personalități din vremea sa, inclusiv cu scaunul papal. Pentru acest din urmă fapt, a fost aspru criticat de unii contemporani și nu numai. Calomniile, la adresa sa, s-au amplificat când fratele său, domnitorul Ieremia Movilă (1595-1606, cu o întrerupere cât Moldova a fost cucerită de Mihai Viteazul), a acordat unele privilegii catolicilor din Moldova. Dar demersurile domnitorului aveau un substrat politic și nu imboldul mitropolitului. De altfel acest obicei de a capacita pe străini, acordând unele privilegii confesiunii în care ei sunt înregimentați este o practică pe care au observat-o și comuniștii dar și democrații de astăzi.

Când în 1591 domnitorul Petru Șchiopul a părăsit, la presiunile poporului, tronul și a luat drumul pribegiei, mitropolitul Gheorghe l-a însoțit, dar ajungând pe scaunul Moldovei Ieremia Movilă, în 1595, și-a reluat și mitropolitul scaunul arhieresc.

În perioada 1591-1595, treburile mitropoliei au fost rezolvate de episcopul *Nicanor*, de Roman, care a trecut în 1594 din postul de mitropolit în cel de episcop de Roman, iar locul său a fost luat de *Mitrofan*, care fusese titular la Roman. Un schimb mai puțin obișnuit și întâlnit. Pentru puțin timp, în anul 1595 a păstorit *Mardare*, ridicat în scaunul mitropolitan de Ștefan Răzvan, din demnitatea de episcop de Rădăuți. Dar, venind Ieremia Movilă, Mardare a fost nevoit să părăsească scaunul mitropolitan și să ia drumul pribegiei. A ajuns la Athos, unde a și murit.

În cea de a doua păstorie, Gheorghe Movilă, este amintit de mai multe documente, dar cea mai mare realizare a fost înființarea episcopiei de Huși, în 1598 și numirea lui Ioan ca prim episcop. Biserica ctitorită de Ștefan cel Mare, Sf. Ap. Petru și Pavel, a devenit catedrală episcopală. Au fost reluate legăturile cu marile personalități ale vremii, dintre care menționăm doar pe Meletie Pigas, patriarh al Alexandriei și locțiitor al scaunului ecumenic, care, ca semn al prețuirii, i-a și trimis mitropolitului moldovean câteva cărți și o mantie arhierască, la care va face mai târziu referire Dimitrie Cantemir, și va fi interpretată ca semn al autocefaliei sau independenței Bisericii Moldovei, față de scaunul ecumenic.

Intrarea lui Mihai Viteazul în Moldova, în mai 1600 și mitropolitul a luat drumul pribegiei, în Polonia, cu fratele său, domnitorul Ieremia Movilă. Plecau tot atunci și episcopii Agafton al Romanului și Teodosie Barbovschi al Rădăuților. Invitați de Mihai Viteazul, prin protopopul Teodor, să se reîntoarcă la scaunele lor, dar ei refuzând, au fost aleși noi titulari. Dionisie Rally, mitropolit de Târnovo și om de încredere al lui Mihai, a devenit mitropolit, Filotei a fost hirotonit episcop la Roman, iar Anastasie Crimca numit la Rădăuți. S-au păstrat hotărârile sinodului de numire a celor doi episcopi. Dar vremelnica stăpânire a lui Mihai în Moldova a însemnat și pierderea scaunului mitropolitan de către Dionisie Rally. Gheorghe Movilă și-a reluat demnitatea și a păstorit liniștit până la moarte, nemaifiind amintit decât de un document, datorită faptului că scaunul domnesc era la Iași iar cel mitropolitan rămăsese la Suceava. A murit în anul 1605, fiind îngropat la Sucevița.

În locul rămas vacant, a fost promovat episcopul de Rădăuți, **Teodosie Barbovschi**, 1605 – 1608. Își avea metania la Probota, fiind descendent dintr-o veche familie boierească. În 1598 a ajuns episcop de Rădăuți și a pribegit în Polonia, în mai-septembrie 1600. A fost un bun cărturar, de la el păstrându-se o *lecție de hronologie*, ce consemnează fapte importante ale trecutului, dar și unele manuscrise, un *Triod*, o *Pravilă*, un *Molitfelnic*, *Slujba Sfintelor Paști* și *un Minei pe luna mai*.

A trecut la cel veșnice în anul 1608, la 23 februarie, fiind îngropat la Sucevița. Prin păstoria sa, Teodosie Barbovschi inaugura șirul unor mitropoliți cărturari, în istoria Bisericii Moldovei.

Mitropolia Moldovei în secolul al XVII-lea

Secolul al XVII-lea a continuat sub aceeași notă de instabilitate a domniei, de separare a celor trei Principate românești, în oarecare dependență de Înalta Poartă, dar a însemnat și o perioadă de înflorire a culturii, culminând cu biruința tiparului în limba română. În Moldova tiparul a pătruns cu mai bine de un secol în urmă, față de Țara Românească. Totuși prin Varlaam și Dosoftei, tiparul a dat la lumină monumente de cultură și limbă, în același timp. Dacă în plan social secolul este dominat de domniile lui Vasile Lupu, și Constantin Cantemir, în plan bisericesc cei mai reprezentativi reprezentanți au fost mitropoliții Anastasie Crimca, Varlaam și Dosoftei. Este, pentru întreaga Biserică românească, un secol de apogeu, dacă ne gândim că au activat ierarhi deosebiți și în Țara Românească, precum mitropoliții Teofil, Ștefan, Teodosie și Antim Ivireanu, iar în Transilvania, Simeon Ștefan, Ilie Iorest și Sava Brancovici. A fost secolul în care Biserica a dat dovadă de maturitate, publicând pentru prima dată toată Sf. Scriptură în graiul românesc, *Biblia de la București*, a lui Șerban Cantacuzino, 1688, a întrunit un sinod panortodox, la Iași, 1642, dar a înscris în calendarul său numele unor sfinți, precum Ilie Iorest și Sava Brancovici, luptători și apărători ai credinței ortodoxe, împotriva calvinizării Bisericii din Transilvania.

În prima jumătate a secolului se constată o pătrundere mai accentuată a elementului grec, boieri și călugări dar și o închinare sporită, mănăstirilor în special, către *Locurile Sfinte*. Putem

spune că și în Moldova s-au format unele curente sociale și culturale. Sunt întâlnite reacții împotriva grecilor, în plan social, dar și cultural. Limba română își face din ce în ce mai mult loc, în cult dar și în cancelaria domnească.

Biserica, în ciuda instabilității domniei¹¹, s-a bucurat de liniște și prima jumătate de secol a fost acoperită de doi mitropoliți: Anastasie Crimca și Varlaam.

Anastasie Crimca sau **Crimcovici**, s-a născut în Suceava, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în familia lui Ioan și Cristina Crimca sau Crimcvici, primind la botez numele de Ilie. În anul 1594, Cristina Crimca a trecut la cele veșnice, fiind îngropată la biserica din Pătrăuți. Remarcându-se prin inteligența și dragostea de carte, tânărul Ilie ajunge diac, calitate în care îl întâlnim încă din 1587, când era *miluit* de domnitorul Petru Șchiopul cu o *siliște pustiiță numită Ungurași, pe râul Suceava*, pentru a-și întemeia un sat. Darul era făcut, așa cum mărturisește documentul, *pentru dreaptă și credincioasă slujbă* adusă domniei. Nu se cunoaște care i-a fost mănăstirea de metanie, dar ținând cont de formarea sa deosebită, cărturărească și religioasă în același timp, cei mai mulți istorici sunt de părere că la Putna și-a avut postrigul. Mănăstirea avea deja o tradiție, atât în ceea ce privește viața duhovnicească, cât și în cele ale formării intelectuale. În anul 1599 îl întâlnim preot slujitor la biserica domnească din Suceava. Evenimentele din anul 1600, au adus schimbări și în ceea ce privește peisajul ecleziastic, căci mitropolitul Gheorghe Movilă, împreună cu episcopii de Roman și Rădăuți, s-au refugiat în Polonia și nerăspunzând invitației, făcută de Mihai Viteazul, de a se reîntoarce în țară, a fost nevoie de completarea scaunelor vacante. În acest scop, s-a întrunit la 2 iunie 1600 un sinod la Iași, în care, judecați fiind vlădicii ce-și părăsise turma, au fost declarați *căzuți din scaunele lor și neiertați*. S-au ales și noi titulari, Filotei la Roman și Anastasie Crimca la Rădăuți, Dionisie Rally, fost mitropolit de Târnovo, om de legătură și încredere al lui Mihai Viteazul, devenind mitropolitul Moldovei. Dar vremelnica stăpânire, a lui Mihai în Moldova, a însemnat și plecarea mitropolitului Dionisie Rally, precum și a celorlalți ierarhi. Ieremia Movilă reocupându-și tronul a redat și scaunele vlădicești ierarhilor care-i fusese credincioși și se refugiase cu el în Polonia. Atanasie a fost nevoit să se retragă, la moșia pe care o avea de la Petru Șchiopul, unde a și ctitorit o biserică cu hramul Sf. Prooroci Enoh și Ilie și Sf. Ioan Teologul, împreună cu „*pan Lupu Stroici, mare logofăt și fratele său pan Simion, mare vistiernic*”. Pisania, în limba slavonă, aflată deasupra ușii la intrare, amintește că locașul era gata la 27 iulie 1602. În același an a început construcția bisericii celei mari, de la Dragomirna, bijuterie a arhitecturii moldovene, pe care a terminat-o trei ani mai târziu și pe lângă care a trăit până în primăvara anului 1606, când a fost chemat la slujirea de episcop al Romanului. Nici la Roman nu a stat prea mult deoarece, după moartea mitropolitului Teodor Barbovschi, 23 februarie 1608, a fost ridicat la treapta de mitropolit al Moldovei. Cu unele mici excepții a păstorit până la 19 ianuarie 1629, când a trecut la cele veșnice, fiind îngropat în pronaosul ctitoriei sale de la Dragomirna.

Deși vremurile, în care a păstorit vlădica Atanasie, au fost pline de evenimente, tulburări, schimbări de domni, totuși păstoria sa, cu mici excepții, si-a urmat cursul firesc, mai mult chiar, a fost rodnică, marcând epoca. El a activat pe multe planuri, fiind deschizător de drumuri în multe privințe. ***Cel dintâi lucru pe care a căutat să-l facă, mitropolitul Anastasie Crimca, a fost să păstreze bune raporturi cu toți oamenii, și în special cu puterea***, neimplicându-se în treburile

---

¹¹ Au domnit în prima jumătate de secol: Ieremia Movilă, Simeon Movilă, Constantin Movilă, Ștefan Tomșa II, Alexandru Movilă, Radu Mihnea, Gaspar Grațiani, Alexandru Iliăș, Miron Barnovschi, Alexandru Coconul, Moise Movilă și Vasile Lupu. Cu excepția lui Vasile Lupu, domniile celorlalți au fost foarte scurte. Unii au domnit și de câte două ori.

politice ale țării. A putut face acest lucru și datorită faptului că scaunul domnesc se mutase, între timp, la Iași iar cel mitropolitan rămăsese la Suceava. De altfel atunci, ca și astăzi, a te implica în politică înseamnă a-ți asuma un risc considerabil. Întâi pentru că politica este schimbătoare de la o clipă la alta, în al doilea rând pentru că distanța politică a unui ierarh, ca a oricărui slujitor al Sf. Altar, înseamnă posibilitatea de a sluji întregul și nu partea. Nu este mai puțin adevărat că, chiar dacă nu trebuie să faci politică, Bisericii nu-i este indiferentă politica, deoarece o gestionare proastă a treburilor politice ale țării are urmări nefaste nu doar asupra poporului ci și a Bisericii. De aceea Biserica trebuie să dea mărturie despre oamenii politici și să proclame neîncetat adevărul. Acesta a fost crezul mitropolitului Anastasie. Cu toate eforturile sale de a se ține departe de domnie, conflictul a izbucnit în anul 1617, când s-a opus valului de închinări de mănăstiri la *Locurile Sfinte*. Și domnitorul Radu Mihnea a sancționat purtarea mitropolitului, înlocuindu-l cu **Teofan al III-lea**, de la care ne-a rămas o *Pravilă*, scrisă cu cheltuiala sa la mănăstirea Bistrița. Dar în primăvara anului 1619, vlădica Anastasie și-a reluat scaunul, pe care nu l-a mai părăsit decât spre a călători la ceruri.

În al doilea rând, s-a preocupat de viața bisericească. În acest sens, în anul 1626, a întrunit un sobor, cu ceilalți trei ierarhi ai țării, pentru îndrumarea vieții monahale. S-a hotărât atunci ca viețuitorii din mănăstiri să nu mai aibă averi, să nu împrumute bani cu dobândă, egumenul să fie ales de soborul mănăstirii, pe un an, cu dreptul de a putea fi reales, masa să fie de obște, în mănăstirile de călugări să nu fie permise călugărițe sau femei. Era interzis accesul *ungurenilor*, în mănăstiri, adică a celor ce veneau din Transilvania, din două motive: întâi că aduceau cu ei unele practici calvine ori catolice, în al doilea rând, pentru că intrau în conflict cu domnitorii din Transilvania, care se plâneau omologilor lor moldoveni, că iobagii fugeau de pe moșii și erau primiți în mănăstiri și călugăriți. Un lucru important s-a mai petrecut, la începutul anului 1627, când domnitorul Miron Barnovschi, la sfatul și insistența mitropolitului, a scutit pe toți slujitorii mănăstirilor de orice dări, afară de cele către domnie. Până astăzi, este o practică, întâlnită în țările capitaliste, ca Bisericele să fie scutite de impozite. Nu se mai uzitează în România, deși temeiul istoric există!

În al treilea rând, a fost un patriot luminat și organizator al asistenței sociale. Istoria Bisericii a reținut și nume de ierarhi avari, dar vlădica Anastasie face parte din categoria celor care s-a identificat cu aspirațiile de mai bine, ale nevoiașilor. Așa putem înțelege gestul din 1617, când s-a iscat conflictul cu domnitorul Radu Mihnea, precum și faptul că a pus bazele unor modeste instituții de asistență socială. Pentru cei mulți și oropsiți, el a înființat, încă din anul 1612, o bolniță, la *biserica din Dragomirna*, iar în anul 1619 a pus bazele primului spital din țara noastră, la Suceava, „ca să fie pentru cei săraci și neputincioși și șchiopi și orbi și alții care vor să se odihnească toți aceia acolo, într-acele spital”. Spitalul, care a fost ridicat cu cheltuiala mitropolitului, a fost întreținut de mănăstirea Dragomirna. Mitropolitul Anastasie Crimca a îndeplinit și unele misiuni diplomatice, cum a fost cea din anul 1612, când a condus delegația moldoveană pentru a încheia pacea, în numele domnitorului Ștefan Tomșa II, cu regele Poloniei. O misiune asemănătoare a îndeplinit și în anul 1616, pe când domnea Radu Mihnea, cu care nu se certase încă.

Ctitor de locașuri sfinte, caligraf și miniaturist, sunt alte calități deosebite ale mitropolitului Anastasie Crimca. Am amintit deja despre cele două ctitorii ale mitropolitului, la Dragomirna. Biserica mare impresionează, până astăzi, prin înălțimea sa neobișnuită, 32 m, față de lățime, 9,60m, dar și prin dantelăria în piatră, ce împodobește turla. Aceste elemente înscriu

biserica lui Crimca alături de cele mai reprezentative monumente ale arhitecturii românești, Curtea de Argeș și Trei Ierarhii, cea din urmă fiind, în parte, inspirată după Dragomirna. În 1627, mitropolitul a ridicat ziduri de incintă mănăstirii și i-a dăruit trei sate. Din testamentul său, scris pe paginile unui *Apostol*, ce se află astăzi la Biblioteca de Stat din Viena, aflăm că mitropolitul a aruncat blestemul asupra oricui ar fi încercat să închine mănăstirea Locurilor Sfinte. Totodată el rânduia, după tradiția Mitropoliei Moldovei, să nu fie primiți în mănăstire și aleși egumeni călugări străini de țară. Este binecunoscut faptul că Mitropolia Moldovei a impus această regulă încă de la nașterea sa. Câteva alte obiecte, dăruite de mitropolit mănăstirii, *întru pomenirea părinților săi, Ioan Crimca și Cristina*, se păstrează până astăzi. Istoria mănăstirii a fost la fel de zbuciumată ca și istoria Moldovei, fiind uneori jefuită de vremelnicii trecători, dornici să devină stăpâni peste țară. A fost cazul cazacilor, în anul 1758.

Tot mitropolitului Anastasie Crimca i se datorează și *eclisiarnița de pe lângă biserica Sf. Gheorghe din Suceava*, pe atunci catedrală mitropolitană, pe care a ridicat-o spre sfârșitul vieții. Dărnicia mitropolitului s-a mai concretizat și în alte danii făcute mănăstirilor Secu și Solca, cea din urmă ctitorită de domnitorul Ștefan Tomșa II, la îndemnul ierarhului.

Dar mitropolitul Anastasie Crimca și-a înscris numele în Istoria Bisericii și a Culturii române prin manuscrisele sale cu miniaturi, în limba slavonă. În Moldova exista o tradiție sau o școală, cu o bogată activitate miniaturistică, încă din timpul lui Ștefan cel Mare și Sfânt, la Putna și Neamț. Școala creată la Dragomirna, de marele ei ctitor, a întrecut pe cele dinainte. Cele peste 25 de manuscrise cunoscute, din timpul lui Anastasie Crimca, sunt împodobite, în majoritate, cu miniaturi. Ele sunt răspândite astăzi în diferite locuri. Astfel, muzeul mănăstirii Dragomirna păstrează șapte exemplare: *trei Tetraevanghele, trei Liturghiere și o Psaltire*, toate cu miniaturi; Biblioteca Academiei Române păstrează două exemplare din *Apostol*; *un Apostol* se află la în Biblioteca de Stat din Viena, este scris pe pergament și împodobit cu miniaturi chiar de mitropolit, în anul 1610; la Muzeul de Stat din Moscova se găsesc *cinci piese: Sbornic sau Zlataust, Penticostar*, pe pergament cu miniaturi, *Triod* înflorat, *Psaltire* cu miniaturi, *Proloage* sau viețile sfinților pe ianuarie-aprilie; tot la Moscova, într-o bibliotecă se mai găsesc și un *Pateric* și *Proloagele* pe lunile mai-august; la Biblioteca Saltikov Scedrin din Petersburg se află *o Psaltire, un Tipic și Cronica universală* a lui Simion Magistrul sau Logotetul; la Liov se găsesc trei exemplare: un *Tetraevanghel* cu miniaturi, *Viețile Sfinților* și *Pandectele lui Nikon*; la Dresda se află *opera lui Petru și Ioan Damaschinul*. Înșiruirea ar putea să continue deoarece numărul manuscriselor rămase de la mitropolit și ucenicii săi este impresionant. Și numărul ucenicilor este considerabil. Ne mulțumim să menționăm doar câțiva: diacul Dumitrașcu Belinschi, care și-a pus semnătura pe trei din manuscrisele aflate la Dragomirna, monahul Teofil de la Voroneț, care a copiat Tetraevanghelul de la Liov, zugravul Ștefan din Suceava, diacul Petru, diacul Vasile, monahul Pahomie, *popa* Manoil din Suceava ș.a.

Numărul miniaturilor este impresionant, cele mai multe purtând amprenta originalității, iar scenele sunt din cele mai diverse, predominând tema biblică, dar nelipsind motivele autohtone, de la buciume și cobze și până la cetăți cu turnuri, specific moldovenești. Tocmai imortalizarea elementului național dă o notă clară de originalitate. Este pionier și în arta autoportretului, chipul său apărând de peste 15 ori, în cele mai diferite poziții, de la rugăciune până la oferirea ctitoriei sale Sf. patroni, Enoh, Ilie și Ioan Teologul. Anastasie Crimca a fost poate „*o ultimă înflorire și sclipire a miniaturisticii moldovenești*”, înainte de a-și face loc tiparul.

Bibliografie selectivă:

Izvoare:

Documente privind istoria României. A. Moldova, sec. XVII, vol. I (1601-1605), vol. III (1611-1620), vol. V (1621-1625), București, 1952-1957; *Documenta Romaniae Historica*. A. Moldova, vol. XIX(1626-1628); *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. I, 1387-1620) și vol. II (1621-1652), București, 1957-1968.

Lucrări:

Pr.Prof.Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, 1981, p.5-14; N.Grigoraș, *Mitropolitul Anastasie Crimca*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an XXXIV, nr. 3-4, 1958, p. 296-314; V.Gonța și Al. Gonța, *Mitropolitul Anastasie Crimca, fondatorul celui dintâi spital în Moldova*, în *MMS*, an XXXVIII, nr. 1-2, 1962, p. 33-39; Emil Turdeanu, *Le metropolitane Anastase Crimca et son oeuvre litteraire et artistique (1608-1629)*, în *Revue de etudes slaves*, tom. 29, 1959, p. 88-114; G.Popescu Vâlcea, *Școala miniaturistică de la Dragomirna*, în *B.O.R.*, an LXXXVI, nr. 3-5, 1968, p. 455-468; nr. 7-8, p. 959-972; nr. 9-10, p. 1186-1211; nr. 11-12, p. 1343-1359; an LXXXVII, nr.1-2, 1969, p. 197-209; Idem, *Anastasie Crimca*, București, 1972.

MITROPOLITUL VARLAAM AL MOLDOVEI

În scaunul de mitropolit al Moldovei, după moartea vlădicăi Anastasie, a fost ales episcopul de Roman, **Atanasie**, care nu a păstorit decât trei ani, 1629-1632. El fusese egumen la Bistrița, unde-și avea și postrigul, și păstorise la Rădăuți, 1613-1616, de unde trecuse la Roman, 1616 –1629. Nu s-a remarcat prin fapte deosebite ca mitropolit. El a murit la 13 iulie 1632 și a fost îngropat în pridvorul mănăstirii Bistrița. În locul rămas vacant a fost adus, nu unul dintre episcopii de atunci, ci învățatul arhimandrit **Varlaam Moțoc**, de la mănăstirea Secu. El a păstorit sub patru domnitori: Alexandru Iliăș(1631-1633), Miron Barnovschi(1626-1629 și 1633), Moise Movilă(1633-1634) și Vasile Lupu (1634-1653). În timpul domniei lui Vasile Lupu Biserica Moldovei a ajuns la o înflorire fără precedent și datorită activității și înțelepciunii lui Varlaam. Cele mai importante evenimente, ce s-au consumat acum, au fost:

- **s-a înființat prima tipografie din Moldova;**
- **s-au tipărit primele cărți cu conținut teologic, în limba română;**
- **s-a întrunit sinodul panortodox de la Iași;**
- **s-au adus moaștele Cuvioasei Paraschiva la Iași;**
- **s-au dat ajutoare la Locurile Sfinte;**
- **s-au construit biserici și mănăstiri, cea mai importantă fiind Trei Ierarhii;**

Dar cine a fost Varlaam ?

Se născuse în familia Moțoc, din Purceleștii Vrancei, care era o familie de răzeși. A primit la botez numele Vasile și sunt cunoscuți patru dintre frații și surorile lui cu fiii lor. De mic a ajuns la schitul Zosim¹², unde a învățat limba greacă și cea slavonă. Schitul lui Zosin era ridicat pe

---

¹² Îl găsim în unele documente de arhivă cu numele de Zosim

pământul m-rii Agapia, de către *Zosim Vistiernicul*, spre sfârșitul celei de a doua domnii a lui Lăpușneanu Alexandru(1564). Pe locul acestui schit vornicul-cronicar Nestor Ureche și soția sa Mitrofana, au ridicat mănăstirea Secu, care a biruit secolele până astăzi. La acest schit era o școală, renumită prin conducătorul ei, învățatul călugăr Dositei, pe care documentele l-au reținut sub ambele ascultări, de egumen sau stareț dar și năstavnic sau dascăl. Aici ajungând tânărul Vasile, a îmbrăcat haina monahală și odată cu ea numele de Varlaam, iar pentru calitățile sale deosebite și seriozitatea sa, a fost ales, la puțin timp starețul mănăstirii. El a îmbinat armonios grijile și responsabilitățile gospodărești, ale mănăstirii, cu cele cărturărești. Acum a trudit la tălmăcirea, *pre grai românesc*, a operei de căpătâi a Sf. Ioan Scăraru, *Scara* sau *Leastvița*(1618), lucrare ascetică, atât de trebuitoare călugărului dar și mireanului deopotrivă. Lucrarea a rămas în manuscris, la vremea respectivă Moldova neavând tipar, iar atunci când s-au pus bazele primei tiparnițe, au fost alte priorități. Pentru calitățile sale deosebite, Varlaam a ajuns printre oamenii de încredere ai domnitorului Miron Barnovschi. Apreciat și de mitropolitul Anastasie Crimca, Varlaam a fost trimis de domnitor într-o misiune specială la Kiev și Moscova, în decembrie 1628, fiind însoțit de mai mulți dregători și călugări. Arhimandritul ducea cu el mai multe scrisori de recomandare, date de domnitor și mitropolit, către țarul Rusiei, Mihail Feodorovici(1613-1645) și către patriarhul Filaret Nichitici al Moscovei. În scrisori se arăta și scopul misiunii: cumpărarea unor icoane pentru mănăstirea Dragomirna și pentru alte două biserici ctitorite de domnitorul moldovean.

Primul popas al delegației a fost la Kiev, unde l-au întâlnit pe fiul fostului domnitor Simeon Movilă, Petru, care era egumen la Lavra Pecerska. Varlaam aducea cu sine manuscrisul unui Octoih slav, de la Neamț, cerut de Petru Movilă, pentru a fi tipărit. Într-adevăr lucrarea a fost tipărită în anul 1630 și era închinată domnitorului Miron Barnovschi și lui Petru Movilă, având și stemele celor două țări române, atât pentru a desemna destinatarii cât și pentru a aminti de trecutul domniei lui Simeon, care fusese domn în cele două țări românești. La plecarea spre Moscova, delegația a mai primit scrisori de recomandare către Patriarh și țar și de la Petru Movilă, precum și de la mitropolitul Kievului, Iov Borețki. La 4 martie 1629, delegația moldoveană a fost primită în audiență de țar și, făcând comandă de icoane, a mai zăbovit pentru a se întoarce cu ele în țară. Așa au rămas până la sfârșitul anului 1629 și abia la 20 decembrie s-au pornit spre țară, dar fără icoane, căci patriarhul Filaret, nefiind mulțumit de execuția icoanelor, care păreau *neconvioase*, a interzis scoaterea lor din Rusia. În cele din urmă icoanele au ajuns în Moldova abia în anul 1639.

Întors acasă, Varlaam a găsit lucrurile schimbate, căci mitropolitul trecuse la cele veșnice iar domnitorul fusese mazilit, fapt care l-a făcut să se retragă la mănăstirea sa de metanie. Cum și urmașul lui Crimca în scaun, mitropolitul Atanasie, a trecut la cele veșnice la puțin timp, 13 iulie 1632, ochii tuturor s-au îndreptat asupra arhimandritului Varlaam, care a și fost ales mitropolit, trecându-se peste episcopii de Roman, Rădăuți și Huși.

A fost hirotonit arhieru la 23 septembrie 1632, când, fiind de față vestitul predicator grec, Meletie Syrigul (1586-1664) a rostit o frumoasă cuvântare. Începutul păstoriei vlădicăi Varlaam a căzut în vremuri tulburi, cu dese schimbări de domnie, dar odată venit la tron Vasile Lupu lucrurile au prins un alt contur. Prima grijă a mitropolitului a fost să pună bazele **unei tipografii**. Muntenia avea tipografie încă de la începutul sec. al XVI-lea, dar faptul că lucrase în salturi, cu mari întreruperi ori schimbări de domiciliu, Târgoviște, Govora, Câmpulung, nu reușise să răspundă nici nevoilor interne ale țării. De aceea, mitropolitul Varlaam, în colaborare cu domnitorul Vasile Lupu, a făcut demersurile necesare dobândirii unei tiparnițe, pe lângă țarul

Mihail Feodorovici, încă din anul 1637, arătându-i că avea de tipărit o *Cazanie*, dar fără rezultatul scontat. Atunci s-a adresat mitropolitului Kievului, Petru Movilă, care i-a trimis nu doar tiparniță ci și meșteri tipografi, în frunte cu ieromonahul Sofronie Pociaski, care a primit, pe lângă alte însărcinări și misiunea de a conduce tipografia. Îmbunătățită și cu material tipografic, adus de la Lvov, tipografia va scoate de sub teascurile sale cărți importante pentru viața bisericii dar și a culturii românești. La 20 decembrie 1642 tipografia a început să funcționeze, prima lucrare fiind *Scrisoarea de mulțumire a delegaților greci de la Sinodul de la Iași*, ce tocmai avusese loc, *către domnitorul Vasile Lupu*. Scrisoarea conținea și hotărârea de anatematizare a mărturisirii de credință pusă pe seama patriarhului ecumenic Chiril Lukaris(+ 1638), luată de sinodul patriarhal din Constantinopol, în mai 1642, sub președinția patriarhului de atunci, Partenie I (1639-1644) fost viețuitor la Galata din Iași. Tot în anul 1642, de sub teascurile tiparniței a mai ieșit un *Catehism slavon*, recent descoperit la Petersburg. Celelalte lucrări apărute în tipografia nou înființată la Iași au fost în limba română și au fost cărți de învățătură bisericească, după cum urmează: *Cazania, Cele șapte Taine, Răspunsul la Catehismul Calvinesc, Pravila lui Vasile Lupu* sau *Carte românească de învățătură la pravilele împărătești și la alte giudeațe, și Paraclisul Născătoarei de Dumnezeu*.

1. *Cazania din 1643*, este prima carte românească din Moldova și una din cele mai de seamă din istoria vechii culturi românești. Cartea este cunoscută sub numele de *Cazania lui Varlaam* iar titlul exact este *Carte românească de învățătură la Dumenecele de preste an și la praznice împărătești și la svânti mari*. Este o lucrare de 506 file (1012 pagini), ilustrată cu numeroase gravuri în lemn, reprezentând scene biblice, chipuri de sfinți, frontispicii, viniete, inițiale florale etc. Cel care a realizat aceste gravuri a fost meșterul *ILIA*, care lucrase la Kiev și Lvov și care a fost ajutat de meșteri locali, recrutați dintre viețuitorii mănăstirilor moldovenești. Aceste podoabe grafice dau valoare artistică deosebită lucrării.

Cartea începe cu o formulă de politețe sau un *Cuvânt împreună cătră toată semenția romenească a Prealuminat întru pravoslavie și credincios...Io Vasilie Voievod*, adresat către *toată semenția românească pretutinderea ce să află pravoslavnici într-această limbă...*¹³. Domnitorul adresa câteva cuvinte cititorilor, mulțumind lui Dumnezeu pentru realizarea lucrării: *”Dintru cât s-au îndurat Dumnedzău dintru mila sa de ne-au dăruit, dăruim și noi acest dar limbii românești, carte pre limba românească, întâiu de laudă lui Dumnedzău, după acea de învățătură și de folos sufletelor pravoslavnici. Să iaste și de puțin preț, iar voi să o priimiți nu ca un lucru pomentesc, ce ca un odor ceresc. Și pri însă cetind, pre noi pomeniți și întru ruga voastră pre noi nu uitareți. Să hiți sănătoși”*. Cuvinte puține, idee, se pare astăzi căzută în desuetudine, de unitate națională, cartea fiind adresată *la toată semenția românească* și oferită ca *dar limbii românești*. În fața unor cuvinte, ca cele exprimate de domnitorul Vasile Lupu, reținerile sau criticile unor istorici contemporani față de noțiune de *român* sau *conștiință românească* ș.a., sunt lipsite de sens și trădează ignoranța.

După cuvântul domnitorului, urma cuvântul *smeritului arhiepiscop Varlaam și mitropolitul de Țara Moldovei*, adresat *cetitoriului*: *„De mare jale și de mare minune lucru iaste o, iubite cetitoriu, când toate faptele ceriului și a pământului împlă și mărg toate careaș la sorocul și la marginea sa, la carea înțelepciunea cea vecnică le-au făcut și nice puțin nu smentesc, nice greșesc, semnul său. Numai singur amărătul om ce-i făcut pre obrazul și pre chipul*

¹³ Varlaam, *Opere*, Chișinău, ed. Hyperion, 1991, p. 20.

tvoreșului său, cu mente și cu graiu de la dânsul cinstit domn și biruitoriu pământului și mărei, paserilor și dobitoacelor, peștilor și tuturor fierilor cum grăiaște și proorocul că **cu puținel îl micșură pri îns mai mic decât îngerii** adică pre om, numai căci-i cu trup, iar cu sufletul iaste fără de moarte, ca și îngerii” și mai departe arăta chemarea omului desprinsă din Scriptură. Arăta, în același timp, că *au fost bărbați purtători de Duhul Svînt unii după alții și până acmu toți au ustenit scriind și tălmăcuind sventele scripturi de-au învățat ș-au arătat omului în toate chipurile calea carea duce acolo, cum ca să nu greșească hieștecine marginea și săvîrșitul acela spre care-i făcut.* Cum fiecare neam și-a tălmăcit cuvântul Scripturii în limba sa, *ca să înțeleagă hiecine să să învețe și să mărturisească minunate lucrurile lui Dumnedzău, cu mult mai vârtos limba noastră românească, ce n-are carte pre limba sa, cu nevoie iaste a înțeleage cartea alții limbi.* De aceea mitropolitul considera că *de nevoie mi-au fost, ca un datornic ce sunt lui Dumnedzău cu talantul ce mi-au dat, să-mi poci plăti datoriia măcar de cât, până nu mă duc în casa cea de lut a moșilor miei.* În acest sens, Varlaam arăta apoi că *„adunat-am din toți tâlcovnicii Sventei Evanghelii, dascalii bisearicii noastre și deac-am scris, arătat-am Mării Sale...”* și acesta, cu a sa *cheltuială nesocotită, spre tot lucrul tipăriei au dat.* Se mai menționa, în cuvântul mitropolitului că tiparnița fusese dăruită de la *„preaosvențitul părinte Petă Moghilă, fecior de Domnu de Muldova, Arhiepiscop și Mitropolit Kievului, Haliciului și a toată Rosiia”.*

Cazania are două părți, cea dintâi cuprinde 54 de cuvântări la duminicile de peste an(13 pentru perioada Triodului, 9 pentru cea a Penticostarului și 32 ale Octoihului). Partea a doua are 21 de cuvântări la praznicele împărătești și la unii sfinți, de peste an. La rândul său, fiecare cuvântare sau cazanie are patru părți: cuvântul introductiv la Evanghelie, pericopa evanghelică, învățătura întâi și învățătura a doua. De la această regulă fac excepție cazaniile praznicelor împărătești și ale sfinților.

Referitor la autenticitatea Cazaniei lui Varlaam trebuie să precizăm faptul că au fost discuții aprinse, poate și datorită faptului că în scrisoarea trimisă țarului, în anul 1637, pentru a-i da o tiparniță, mitropolitul mărturisea că are gata de tipar *Cuvântările la Evanghelii ale patriarhului Calist (sec.XIV).* Dacă la aceasta mai adăugăm și cele scrise, tot de mitropolit, în *cuvântul cătră cetitoriu,* cum că este *diîn multe scripturi tălmăcită din limba slovenească pre limba românească...* și *...adunat-am diîn toți tâlcovnicii sventei Evanghelii, dascalii Besearicii noastre,* atunci ne dăm seama de cauza disputelor. Într-un loc scria că ar fi traducere din greacă, iar în celălalt o prelucrare din slavonă. Mult timp s-a crezut că era o traducere după un text tipărit la Kiev sau Lvov. Un critic literar de peste Prut, Scorpan, mai susținea încă, în anul 1991, că *„până acum izvoarele(după care s-a tradus Cazania s.n.) nu au fost încă precis determinate”*¹⁴. Lipsa de informație a lui Scorpan este evidentă, căci în 1970 Pandelescu Olteanu a stabilit că izvorul principal al *Cazaniei lui Varlaam* îl constituie *Cartea intitulată Comoara - Βιβλιον ονομαζομενον θυσιαστρος* - a lui Damaschin Studitul, unul dintre cei mai renumiți teologi răsăriteni, ai secolului XVI. Originar din Tesalonic, Damaschin învățase la vestita școală de la mănăstirea Studion, a ajuns exarh al Patriarhiei Ecumenice în Ucraina(1565-1572), de unde a fost ales episcop de Litski și Rendinski, apoi mitropolit de Navpactos și Arta, în Epir(+1577). Cartea sa *Comoara* a fost tipărită la Veneția, în 1557-1558 și cuprindea 36 de cuvântări la duminicile mai însemnate din an și la unele sărbători. A fost bine primită de preoți și credincioși și s-a tipărit în peste 30 de ediții, în neogreacă. Ea a circulat și în lumea ortodoxă slavă (pe lângă ruși, ucrainieni, includem aici și pe slavii macedoneni și bulgari), unde s-au găsit peste 200 de manuscrise slavone.

¹⁴ A se vedea pe larg în Varlaam *Opere*, p. 10.

În Cazania sa, publicată în anul 1643, Varlaam a tradus și prelucrat peste 20 de cuvântări ale lui Damaschin Studitul. Au fost prelucrate într-un mod original numai unele cuvântări, au fost înlăturate repetările inutile, amănuntele ne semnificative, afirmațiile neștiințifice și naive, construind o frază mai simplă față de stufosul retorism, din originalul grecesc. De vreme ce Varlaam a prelucrat numai o parte din cuvântările lui Damaschin Studitul, este de la sine înțeles că a mai folosit și alte surse. În Transilvania au fost descoperite unele codice, anterioare Cazaniei lui Varlaam și care cuprindeau unele cuvântări identice sau aproape identice cu ale acesteia¹⁵. După o minuțioasă cercetare a textului, pr. Scarlat Porcescu a constatat că lucrarea lui Varlaam *este opera mai multor traducători*. Lipsa de unitate, în ce privește cuprinsul, structura și dimensiunile cazaniilor, dar mai cu seamă limba lor, cu numeroase particularități dialectale, confirmă acest lucru. De unde putem deduce că opera, ce-i poartă numele, nu este traducerea lui Varlaam și cu atât mai puțin produsul lui. El a făcut efortul de a aduna traduceri mai vechi, făcute de cărturari moldoveni ori ardeleni, fie după Damaschin Studitul fie după alți autori ce rămân încă necunoscuți. Meritul lui Varlaam nu este însă cu nimic știrbit de acest lucru, de vreme ce el a reușit, nu doar să strângă la un loc aceste comori și să le tipărească ci le-a oferit în dar românilor, în graiul lor. Ceea ce trebuie menționat e faptul că lucrarea a avut o largă răspândire în întreg spațiul românesc, încât ea a contribuit atât la apărarea ortodoxiei cât și la întărirea conștiinței de unitate românească. În Transilvania, Banat, Bihor și Maramureș s-au descoperit peste 350 de exemplare. Locul pe care l-a ocupat Cazania lui Varlaam, în viața credincioșilor ardeleni, poate fi cunoscut din disputele create între comunități, sfârșite uneori prin procese, ori sumele cu care era achiziționată. Dacă la aceasta mai adăugăm și faptul că a fost tipărită în mai multe rânduri, fie sub denumirea de Cazanie(cuvânt slav) fie sub cea de Chiriadodromion(cuvânt grecesc), ne putem da seama că, prin larga răspândire Cazania lui Varlaam a unit în același cuget și în aceeași credință pe românii de pretutindeni, ca un neprețuit dar al limbii românești.

2. **Șapte Taine.** Cea de a doua lucrare tipărită de mitropolitul Varlaam, tot la Iași, în anul 1644, avea titlul de *Șapte Taine a Bisericii* și avea 340 de pagini. Era o explicare a celor șapte Taine, sub formă de întrebări și răspunsuri. Fiecare Taină era explicată cu mărturiile din Sf. Scriptură dar și pe temeuri canonice, cu felurite comentarii din dreptul canonic și bizantin. Avea scopul să apere credința ortodoxă împotriva protestanților, care nu recunoșteau cele 7 Taine ale Bisericii. La talmăcirea ei a ostenit logofătul Eustratie și asemenea Cazaniei a avut o arie largă de răspândire. Deși s-a crezut un timp că este o traducere a lucrării *Cele șapte Taine*, a arhiepiscopului Gavriil Severu din Filadelfia(+ 1616), s-a dovedit că era o prelucrare după opera retorului Toma(Teofan)Eleavulkos (sec.XVI), fost profesor al lui Damaschin Studitul și prim-secretar patriarhal, la Constantinopol.

3. **Răspuns la Catehismul calvinesc.** În anul 1642 s-a tipărit la Prisaca, lângă Alba Iulia, din porunca voievodului transilvan, Gheorghe Rakoczy I, *cu sfatul și îndemnarea și cu cheltuiala* predicatorului calvin al curții princiare, Gheorghe Csulai, un *Catehism* în limba română, dar cu un conținut protestant, adică calvin. Răspândit printre români, un exemplar a ajuns în Țara Românească, la Udriște Năsturel, cumnatul lui Matei Basarab, susținător al curentului slavon, din principat. Vasile Lupu l-a trimis pe Varlaam într-o misiune diplomatică, în Țara Românească, prilej cu care i-a făcut o vizită lui Udriște Năsturel, la care a găsit *Catehismul calvin*, ce era *plin de otravă de moarte sufletească*. La întoarcere l-a luat cu el, a întocmit un răspuns, a convocat un

---

¹⁵ Prof. Atanasie Popa din Cluj a descoperit câteva codice: Codicele Drăganu din 1639; Cazania de la Cluj, 1640; Codicele Marțian.

sobor, unde au participat, probabil din cele două Principate, egumeni, vlădici dar și credincioși cunoscători și trăitori în duhul credinței ortodoxe. Fiind aprobat și de sobor *Răspunsul la Catehismul calvinesc* a fost tipărit de mitropolit în anul 1645. Titlul complet era *Cartea carea să chiamă Răspunsul împotriva Catihismusului calvinesc*, avea 32 de foi, format A5 și avea, mai întâi, o predoslovie din care se putea desprinde ideea unității naționale. Mitropolitul se adresa „cătră creștinii din Ardeal, credincioși pravoslavnici și adevărați fii svintei ai noastre Bisearici apostolești, iubiți creștini și cu noi de un neam român, pretutindirea tuturor ce să află în părțile Ardealiului, ce sunteți cu noi într-o credință”.

După predoslovie, erau reproduse învățăturile calvine, conform redactării din Catehismul găsit la Udriște Năsturel, după care se expunea, pe larg, învățătura de credință ortodoxă asupra problemei respective. Ceea ce trebuie reținut e faptul că orice răspuns, dat de Varlaam calvinilor, era justificat numai cu citate din Sf. Scriptură, fără a se recurge la argumente patristice, știut fiind faptul că protestanții nu acceptau Sf. Tradiție. Altfel spus, mitropolitul se folosea de armele calvinilor pentru a le demonstra șubrezenia învățăturii lor. Problemele de care se ocupa *Răspunsul la Catehismul calvinesc* erau următoarele: *Despre Sf. Scriptură*, în care dovedea că nu este singurul izvor al Revelației; *Despre credință și fapte bune*, dovedind că amândouă sunt necesare pentru mântuirea sufletului; *Despre predestinație*, în care arăta că omul poate face binele și mântuirea nu-i opera exclusivă a lui Dumnezeu ci și participarea omului; *Despre împăcarea cu Dumnezeu și răscumpărarea omenirii prin patimile și moartea lui Hristos*, în care se arăta că nu-i destulă credința în Hristos ori patima Sa pentru mântuire ci sunt necesare și faptele bune; *Despre Biserica*, unde se expunea învățătura ortodoxă, însușirile Bisericii, și legătura cu Sf. Taine; *Despre cinstirea și închinarea la sfinți și icoane*, pe care le apăra împotriva atacurilor calvine, cu argumente din Sf. Scriptură.

Calvinii nu au putut rămâne insensibili la *Răspunsul lui Varlaam* și au tipărit, abia în 1656, la Alba Iulia o broșură, intitulată *Scutul Catihizmușului, ca răspuns den Scrăptura Svintă, împotriva răspunsului a doao țări fără Scriptură Svintă*. Lucrarea lui Varlaam rămâne importantă atât pentru faptul că dovedește o conștiință de neam și credință a românilor, cât și capacitatea Bisericii de a păstra adevărata credință și a sancționa abaterile sau devierile protestante.

4. *Paraclisul Născătoarei de Dumnezru* este o altă lucrare, tipărită de Varlaam tot în anul 1645, ce cuprinde și 48 de versuri originale despre pedepsirea necredincioșilor precum și două povestiri în proză: istoria Suzanei și robia Ierusalimului sub regele Nabucodonosor. Menționăm că Varlaam a scris versuri în uvertura Cazaniei și la Cele șapte Taine și ele sunt cele dintâi versuri tipărite în limba română.

5. *Carte românească de învățătură la pravilele împărătești și de la alte giudeațe*, tipărită în anul 1646 și cunoscută sub numele de *Pravila lui Vasile Lupu* este cea din urmă carte scoasă de mitropolitul Varlaam. Era tradusă din grecește de învățatul Eustratie logofătul. Prima parte era traducerea unui *cod rural bizantin* sau legiuiri agrare – Νομος γεοργικος - care cunoscuse o largă răspândire în țările române, iar cea de a doua era prelucrată după o carte a penalistului italian Prosper Farinaccius (1544-1618), numită *Praxis et theoreticae criminalis*, dar după o versiune grecească. Cuprindea, cu precădere, dispoziții referitoare la problemele penale.

7. *Leastvița* sau *Scara Sf. Ioan Scărarul* este o lucrare ce ne-a rămas, în manuscris de la Varlaam și la traducerea căreia a trudit pe când era călugăr la mănăstirea Secu. Nu credem că trebuie să insistăm asupra operei Sf. Ioan Scărarul (+649)¹⁶, ci doar să precizăm că Varlaam a

¹⁶ A se vedea opera completă tradusă și tipărită de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae în *Filocalia IX*

folosit versiunea lui Maxim Margunios, umanist, episcop al Citerei, publicată la Veneția în anul 1590

Alte evenimente petrecute în timpul păstoriei lui Varlaam. Pe lângă activitatea de excepție tipografică și cărțurărească, păstoria lui Varlaam mai reține și ridicarea bisericii **Sfinții Trei Ierarhi** din Iași precum și **aducerea moaștelor Cuvioasei Paraschiva**. Biserica Sf. Trei Ierarhi a fost sfințită la 6 mai 1639 și a fost ctitorită de domnitor, fiind o capodoperă a artei moldovenești. Pentru un timp ea a fost catedrală mitropolitană, neoficial, căci scaunul mitropolitan era încă la Suceava, dar Varlaam stătea mai mult la Iași, și pentru a coordona activitatea tipografică, ctitoricească și cea culturală, în general. În ceea ce privesc moaștele Cuvioasei Paraschiva trebuie spus că domnitorul Vasile Lupu, achitând toate datoriile Patriarhiei Ecumencice, a fost răsplătit de patriarhul ecumenic, Partenie I, cu acest odor de mult preț pentru ortodocșii români. Partenie I, grec de origine, fusese egumen la Galata din Iași, mănăstire închinată la Sf. Mormânt¹⁷, și din această calitate, în anul 1639 a candidat cu succes la scaunul ecumenic. Mai candidase atunci și mitropolitul Varlaam, dovedind respectul de care se bucura Biserica Moldovei, dar și recunoașterea personalității sale. Moaștele au fost aduse în luna iunie a anului 1641 și au fost însoțite de trei mitropoliți greci. La Galați au fost întâmpinate de domnitorul Vasile Lupu, de episcopii Evloghie al Romanului și Gheorghe al Hușilor, înconjurați de mulțime de preoți și credincioși. În ziua de 13 iunie au fost așezate în biserica nou ctitorită de domnitor – Trei Ierarhi-.

Tot în timpul păstoriei vlădicăi Varlaam, în Moldova s-a mai petrecut un eveniment de seamă, și anume înființarea **Colegiului de la Trei Ierarhi**. În anul 1640, la îndemnul mitropolitului, domnitorul Vasile Lupu a pus bazele unei școli, „*prima instituție cu elemente de învățământ superior din Moldova*”, după modelul Academiei kievene, a lui Petru Movilă. Dacă la început a funcționat la Trei Ierarhi, ulterior Vasile Lupu a înzestrat-o cu un local propriu. Primii profesori au fost tot de la Kiev, de la mitropolitul Petru Movilă și unii dintre ei, precum Sofronie Pociatki, activa și la tipografie. Se studiau *cele șapte arte liberale*, adică: gramatica, retorica dialectica, aritmetica, geometria, astronomia și muzica, la care se adăugau: teologia, filozofia și dreptul. Cursurile erau ținute în limbile latină, greacă și slavonă, limbile de circulație în epocă, dar și în cea română, cunoscută de elevi, conform mărturiilor diaconului Paul de Alep. În anul 1646 profesorii ucrainieni au fost alungați și înlocuiți cu profesori greci, care au dăinuit până la începutul secolului al XIX-lea. Au fost profesori și elevi vestiți, la această academie, precum Teodor de Trapezunt și Ieremia Cacavelas, din rândul celor dintâi și marii cărturari Nicolae Milescu spătarul și mitropolitul Dosoftei, din rândul elevilor.

Vlădica Varlaam a arătat o grijă deosebită față de preoțime, obținând de la domnitorii, sub care a păstorit, scutiri și drepturi. Spre exemplu, la 26 septembrie 1633, la numai trei zile după hirotonia într-un arhiereu, a obținut, de la Alexandru Iliăș, un hrisov prin care se oprea orice amestec abuziv al dregătorilor domnești în judecarea ori împozitarea preoților. Drepturile au fost reconfirmate de Vasile Lupu, prin hrisovul din 24 februarie 1649. Scutiri și alte drepturi erau date preoților, de același domnitor, la 5 mai 1652.

Nu putem trece cu vederea legăturile pe care Varlaam le-a avut cu celelalte biserici. În anul 1642 a avut loc la Trei Ierarhi sinodul panortodox, convocat pentru a se pronunța asupra *Mărturisirii Ortodoxe*, a lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului. Sinodul nu putea fi programat să

---

¹⁷ A se vedea N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București 1974, p. 447.

aibă loc la Constantinopol, deoarece stăpâneau turcii, dar nici la Kiev, unde stăpâneau polonezii catolici, ci s-a întrunit la Iași, dovedind aprecierea de care se bucurau mitropolitul și domnul Moldovei. La lucrări au participat delegați ai Patriarhiei Ecumenice: Porfirie, fost mitropolit al Niceii și ieromonahul Meletie Syrigos – Sirigul(1586-1664), dascăl și predicator al Patriarhiei, unul din cei mai mari teologi greci ai secolului al XVII-lea. De la Kiev au participat trei delegați: Isaia Kozlovski, primul rector al Academiei kievene, Iosif Gorbațki, rector în funcție al Colegiului și egumen la m-rea Bogoiavlenska, mai târziu ajuns episcop și Ignatie Starușici, predicator al catedralei Sf. Sofia din Kiev. Din partea Bisericii Moldovei au participat, pe lângă mitropolitul Varlaam, episcopii: Atanasie al Rădăuților Gheorghe al Hușilor, rectorul Sofronie Pociatki și alți egumeni, precum și boieri de frunte ai divanului. Poate și domnitorul Vasile Lupu, cel care revendica moștenirea Bizanțului, a luat parte la lucrări, precum bazileii de odinioară. Lucrările s-au deschis la 15 septembrie și au ținut până la 27 octombrie, și au analizat cele 261 de întrebări și tot atâtea răspunsuri, din Mărtuisirea lui Petru Movilă. Pe măsură ce se discuta, Meletie Sirigul o traducea din limba latină în greaca vorbită. Sinodalii nu au aprobat cele două puncte, respinse și de sinodul din Kiev, anume: învățătura despre Purgatoriu și timpul prefacerii darurilor.

În anul 1645, mitropolitul Varlaam l-a avut oaspete pe Petru Movilă, care venise la oficierea căsătoriei fiicei lui Vasile Lupu cu un nobil polonez. La 2 iunie, același an, Varlaam scria o recomandare către țarul Rusie, pentru fostul mitropolit al Transilvaniei Sf. Ilie Iorest, prigonit de cârmuitorii calvini ai Ardealului.

În aprilie 1653, domnitorul Vasile Lupu a pierdut tronul Moldovei și a luat drumul pribegiei, retrăgându-se spre Hotin. Varlaam, care-i fusese sfetnic apropiat, s-a retras și el din scaun, reîntorcându-se la mănăstirea Secu, unde a mai viețuit încă patru ani. Din cele câteva testamente ce și-a făcut, aflăm că, spre sfârșitul vieții, a fost paralizat. Avera și-a lăsat-o mănăstirii Secu, unde și-a dat obștescul sfârșit în anul 1657, fiind îngropat în mormântul pe care și-l pregătise din viață, lângă zidul de miazăzi al bisericii, unde se poate vedea și astăzi.

A fost unul din cei mai mari ierarhi ai secolului al XVII-lea și printre cărturarii de vază ai Bisericii și neamului, în același timp. A avut conștiința unității de limbă și neam a românilor și a știut să-și apere turma, împotriva lupilor răpitori.

Bibliografie:

- Varlaam, *Opere*, Chișinău, ed. Hyperion, 1991
Pr.Prof.Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, ed. a II-a, 1994.
Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, vol. I, 1508-1716, București, 1903, vol. IV, *Adăugiri și îndreptări*, București, 1944.
D.Russo, *Varlaam al Moldovei, candidat la scaunul Patriarhiei ecumenice*, în vol. *Studii istorice greco-române*, I, București, 1940.
Augustin Z.N.Pop, *Neamul mitropolitului cărturar Varlaam al Moldovei*, în B.O.R., an LVII, 1939, nr. 5-6, p. 315-320. Idem, *Viața mitropolitului Varlaam al Moldovei*, în M.M.S., an XXXIII, 1957, nr. 10-12, p. 742-774.
Niculae Șerbănescu, *La trei sute de ani de la moartea mitropolitului Varlaam al Moldovei*, în B.O.R., an LXXV, 1957, nr. 10, p. 1012-1035.
Scarlat Porcescu, *Locul mitropolitului Varlaam în Biserica Ortodoxă și în viața culturală a poporului român*, în M.M.S., an. XXXIII, 1957, nr. 10-12, p. 841-861.
Mihail Bulacu, *Cartea românească de învățătură a marelui Varlaam mitropolitul Moldovei*, în G.B., an. XVI, 1957, nr. 12, p. 908-920.

Pandele Olteanu, *Izvoare și versiuni bizantine slave ale omiliei lui Varlaam la înmormântarea lui Hristor*, în "Studii de slavistică" II, București, 1971, p.57-89. Idem, *Izvoare originale și modele bizantino slave în operele mitropolitului Varlaam*, în BOR, an. LXXXVIII, 1970, nr. 1-2, p.113-151. Idem, *Unul din izvoarele neogrecești ale Cazaniei mitropolitului Varlaam(1643): Comoara lui Damaschin Studitul*, în Romanoslavica, XVIII, 1972, , p. 163.185.

Paul Mihail, *Circulația Cazaniei mitropolitului Varlaam în Biserica românească*, în MMS, an. XXXIII, 1957, nr. 10-12, p. 820-828. Idem, *Leastvița(Scara raiului). Traducerea lui Varlaam de la Secu într-o nouă redacție*, în BOR, an. LXXXII, 1964, nr. 11-12, p. 1069-1083.

Teodor Bodogae, *Mitropolitul Varlaam ca teolog*, în MMs, an. XXXIII, 1957, nr. 10-12, p. 775-790.

Dumitru Găină, *Pravila bisericească de la Iași(Șapte Taine, 1644)*, în BOR, an. LXXXI, 1963, nr. 5-6, p. 558-559.

Gh. Ghibănescu, *Leastvița lui Ioan Scărarul, traducere de Varlaam, mitropolitul Moldovei, către 1618*, în rev. „Arhiva”, Iași, an. XXV, 1914, p. 65-107.

Mitropolitul Dosoftei al Moldovei

După retragerea mitropolitului Varlaam, la mănăstirea Secu, urmașul lui Vasile Lupu la tron, Gheorghe Ștefan(1653-1658), a chemat la slujirea de mitropolit pe episcopul ***Ghedeon de Huși***, care i-a și citit *molitva de domnie*. Fiind omul de încredere al domnitorului, mitropolitul Ghedeon a fost trimis într-o solie diplomatică la Moscova, împreună cu boierul Grigorie Neaniul, încheind chiar un tratat de alianță cu țarul Alexei Mihailovici(1645-1676). Prevederile tratatului nu au mai putut fi puse în practică, deoarece domnitorul a pierdut tronul, care a fost ocupat de fiul lui Vasile Lupu, Ștefăniță(1659-1661). A fost rândul lui Ghedeon să se retragă la Secu, locul lui Fiind luat de ***Sava***, fost episcop pe la toate cele trei eparhii sufragane. Îl găsim menționat în actele domnești și uneori intervenind pe lângă Ștefăniță, pentru a-i întări unele dani. La 5 ianuarie 1664 a trecut la cele veșnice, fiind îngropat la Secu, lângă altarul bisericii celei mari. Domnitorul Eustratie Dabija(1661-1665) a readus în scaunul mitropolitan pe ***Ghedeon***, care a păstorit până în iulie 1671. Pe lângă faptul că este menționat în documentele domnești, în a doua sa păstorire, mitropolitul Ghedeon a primit vizita patriarhului Dosoftei al Ierusalimului, în anul 1670. A murit înainte de 29 iulie 1671, când este menționat, pentru prima dată, marele cărturar ***Dosoftei*** în fruntea mitropoliei. A fost îngropat tot la Secu.

Viața mitropolitului Dosoftei. Multă vreme s-a susținut că Dosoftei se trăgea dintr-o familie de macedo-români, căci tatăl său se numea Leontari(Leonte) iar mama Misira(Maria). Abia în anul 1974, când UNESCO a serbat 350 de ani de la nașterea mitropolitului, s-a dovedit că a fost român, născut în Suceava, cunoscându-i-se mai multe rude: frați, surori, mătușe¹⁸ etc. Anul 1624 a fost acceptat ca dată a nașterii sale, presupunându-se că a primit la botez numele de Dimitrie Barilă. Tot pe terenul ipotezelor ne aflăm și în ceea ce privește formarea sa intelectuală, considerându-se că și-a început studiile la Iași, la Colegiul întemeiat tocmai atunci de Vasile Lupu, după care și-a îndreptat pașii spre Lvov, străvechi centru de cultură ortodoxă, de tradiție slavă, unde a putut învăța la Școala Frăției Ortodoxe, ***Adormirea Maicii Domnului***, care s-a bucurat în permanentă, pe tot parcursul existenței sale, de ajutorul domnitorilor moldoveni. S-a îndreptat spre această școală poate și pentru faptul că un timp s-a aflat sub epitropia lui Chiriac Păpară, o rudă a sa, stabilită la Lvov, și care avea vechi rădăcini, între familiile moldovene, încă din timpul

¹⁸ A se vedea mai pe larg la Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, 1994, p. 95.

domniei lui Ștefan cel Mare și Sfânt. Aici a învățat Dosoftei limbile clasice, latina și greaca, precum și slava, polona și ucrainiana. Și-a însușit în același timp elementele teoretice de cultură umanistă. Revenit în Moldova, a intrat în monahism la Probota, ctitoria și gropnița lui Petru Rareș și a familiei sale.

Remarcându-se prin calitățile sale, a fost promovat în scaunul de episcop al Hușilor, unde a păstorit numai doi ani, căci în 1660 a fost transferat la Roman, conducând eparhia timp de 11 ani. În iulie 1671, în timpul domniei lui Gheorghe Duca(1668-1672), a fost ales mitropolit al Moldovei, păstorind în vremuri tulburate de dese conflicte dintre turci și poloni. În anul 1674 a fost nevoit să se refugieze în Polonia, împreună cu domnitorul Ștefan Petriceicu. Noul domn a transferat în locul său pe episcopul de Rădăuți, vlădica *Teodosie al II-lea*¹⁹, care nu a păstorit decât până în primăvara anului următor, când reîntorcându-se Dosoftei și-a reluat scaunul. În această a doua păstorire a avut loc mutarea scaunului mitropolitan de la Suceava la Iași, prin hrisovul domnesc, din 29 martie 1677, al lui Antonie Ruset (1675-1678).

În cei 25 de ani de arhipăstorie, ca episcop de Rădăuți, Roman și mitropolit Dosoftei a desfășurat o rodnică și meritorie activitate, îndeosebi cărturărească. A rămas în conștiința urmașilor ca un de cultură, așa cum se poate citi la cronicarul Ion Neculce, care scria, mai târziu, în al său *Letopiseț*: „*Acest Dosoftei mitropolit nu era un om prost (simplu) de felul lui. Și era neam de mazil²⁰, prea învățat. Multe limbi știa: elinește, lătinește, slovenește și altă adâncă carte și învățătură, deplin călugăr și cucernic și blând ca un miel. În țara noastră pe această vreme nu este om ca acela*”. În anul 1650, pe când se afla la Probota, a tradus în românește *Istoriile* lui Herodot, prefăcând lucrarea cu 25 versuri, intitulate *Stihuri predosloviei*, care prin rimă, imagini, fragmente și chiar versuri, se întâlnesc și în *Psaltirea în versuri*. A mai tradus un *Pateric grecesc*, cartea *Mântuirea păcătoșilor* a lui Agapie Landos și fragmente din *Viața și minunile Sf. Vasile cel Nou*. Tot din această perioadă se poate descoperi apetitul său pentru trecutul poporului, fiind pasionat de hrisoave, cronografe, letopisețe, cronici rusești, lucrări ale unor istorici polonezi, etc. Ca episcop de Roman a revizuit traducerea *Vechiului Testament*, făcută de spătarul Nicolae Milescu la Constantinopol, între anii 1661-1664, care va fi folosită, peste câțiva ani numai, la tipărirea *Bibliei de la București* din 1688, a lui Șerban Cantacuzino. Tot pe când păstora la Roman a început truda la *Psaltirea în versuri* și *Viața și petrecerea sfinților*.

Psaltirea în versuri a lui Dosoftei marchează cea mai înaltă treaptă a creației sale artistice, prin care așează primele pietre durabile la temeliiile limbajului poetic românesc²¹. Lucrarea a fost tipărită în Polonia, în mănăstirea ucrainiană de la Uniev, în anul 1673. Tot atunci și în același loc a

---

¹⁹ În secolul al XVII-lea a mai păstorit un mitropolit cu același nume, *Teodosie*, dar nu este una și aceeași persoană cu mitropolitul nostru. Cel dintâi a fost Teodosie Barbovschi și a păstorit la începutul secolului(1605-1608), cel de al doilea a fost episcop de Rădăuți, așa cum o dovedesc actele de arhivă, s-a născut pe valea Șușiței, probabil la Fitionești și a fost legat duhovnicește de mănăstirile Brazi și Bogdana. Pe cea dintâi a refăcut-o cu ajutorul logofătului Solomon Bârlădeanu, în cea de a doua și-a depănat zilele vieții până în anul 1694, când a fost decapitat de tătari, pentru că a refuzat să le dea bunurile mănăstirii. A avut dorința să ridice o biserică în sus de Brazi, dorință împlinită de ucenicul său Lavrentie, ajuns și el episcop de Rădăuți. În acest sens a se vedea mai pe larg Pr. conf. dr. Ionel Ene *Mitropolitul martir Teodosie al II-lea al Moldovei*, în *Sfântul Mucenic Teodosie de la Brazi Mitropolitul Moldovei – Propuneri de canonizarea*, ed. Ep. Buzăului și Vrancei, Buzău 2003, p. 68-88.

²⁰ Prin *mazil* trebuie să înțelegem domn sau boier înlăturat din funcție, ori membru al unei categorii sociale intermediare între boieri și razeși.

²¹ N.A.Ursu, *Studiu introductiv*, la Dosoftei, *Opere I – Versuri*, ed. Minerva, București, 1978, p. XLIX.

tipărit și *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu*. A fost nevoit să apeleze la această tiparniță deoarece vechea tipografie, care exista în Moldova din timpul lui Vasile Lupu și a mitropolitului Varlaam, se năruise.

În foaia de titlu, a Psaltirii, se preciza că a fost lucrată „*cu lungă osteneală, în mulți ani, socotită și creată prin sfintele cărți și di-aciia pre versuri tocmită, în cinci ani foarte cu osârdie mare*”. În prefață mărturisea că „*ni s-a părut smereniei noastre a hi lucru de treabă și de folos spăseniei tâlcovania aceștii sfinte cărți a sfântului proroc David, căci iaste plină de rugă și plină de tainele ciale mari a lui Dumnezeu; pentr-aciaia, cu multă trudă și vriame îndelungată, precum au vrut Dumnezeu, să poată trage hiria omului către cetitul ei*”. Ceea ce trebuie precizat e faptul că versificarea psalmilor nu era o noutate pentru creștinătate, căci, după Reformă, protestanții neavând liturghie, icoane, un cult autentic, o tradiție își căutau înălțarea spre cele cerești numai pe scările extazului liric și melodic. Cel dintâi versificator al psalmilor fusese francezul Clement Marot(1496-1544), urmat de Jean Calvin(1509-1564)și de ucenicul său, Theodore de Beze(1519 – 1605), de Jean Passerat(1534-1602). Psaltirea versificată în limba franceză s-a cântat mult timp în Biserica Reformată și a influențat atât pe protestanții din Germania, Anglia, Danemarca, Suedia, Boemia, Ungaria, cât și pe catolicii din Italia, Spania și Polonia. Unele versificări maghiare calvine au fost traduse în românește. Cea mai artistică versificare a Psaltirii a făcut-o călugărul catolic polonez Jan Kochanowski(1530-1584), care s-a tipărit în anul 1479, reeditată în zeci de ediții și cunoscând o largă răspândire în Polonia, dar influențând și alte culturi. Opera lui Dosoftei se înscrie în acest larg curent versificator al Psaltirii și are meritul de a fi primul ortodox care face acest lucru.

Privită încă cu unele rezerve, opera lui Dosoftei are profunzimi nebănuite. În și la acest context se înscrie și contribuie și *Psaltirea în versuri*. Oamenii literelor nu au avut întotdeauna aceeași poziție față de monumentala operă. Cel dintâi care a retipărit *Psaltirea în versuri* și a analizat-o critic a fost Ion Bianu, în anul 1887. Din nefericire el s-a grăbit să afirme că este o traducere și părerea lui s-a impus, fiind acceptată uneori fără nici o rezervă și cercetare mai amănunțită. În *Introducere*, la ediția menționată, I. Bianu susținea, printre altele: „*Așadar modelul Psaltirii în versuri trebuie căutat afară din literatura bisericească greco-slavonă, din care sunt scoase toate celelalte lucrări ale lui, precum și afară din mișcarea literară românească*”²², după care, câteva pagini mai departe, adauga: „*Ori în ce mod ar fi cunoscut Dosoftei Psaltirea lui Kochanowski, el s-a îndemnat de frumusețea acesteia a traduce psalmii în versuri românești, imitând psalmii versificați de poetul polon*”²³. Mai mult chiar, Bianu avea sentimentul că Dosoftei „*nu avea multă știință. Cunoștințele sale se mărgineau aproape numai la limbile pe care le cunoștea*”²⁴. Abia peste aproape un secol, mai precis în anul 1974, când apare o nouă ediție a *Psaltirii în versuri*²⁵, cu un cuvânt înainte de mitropolitul Moldovei de atunci și regretatul patriarh, de mai târziu, Iustin Moisescu, lucrurile se schimbă. În această ediție, regretatul patriarh, Iustin Moisesecu și criticul literar N.A.Ursu, au reevaluat întreaga operă a lui Dosoftei și demontat, punct cu punct teoria lui Bianu, însușită ori acceptată de atâtea generații, ajungând la cu totul un alt rezultat, atât în ce privesc reperele biografice cât și cele literare. Astfele se contestase lui

²² I.Bianu, *Studiu introductiv la ediția: Dosoftei, Psaltirea în versuri*, publicată de pe manuscrisul original și de pe edițiunea de la 1673, București, Tipografia Academiei Române, 1887, p. XXVI.

²³ *Ibidem*, p. XXVIII.

²⁴ *Ibidem*, p. IX. Inconsecvent, Bianu avea să scrie o pagină mai departe:” *Dosoftei era un om iubitor de carte, un cărturar în cel mai bun înțeles al cuvântului*”, p. X.

²⁵ Dosoftei, *Psaltirea în versuri, 1673*, ediție critică de N.A. Ursu, Iași, 1974.

Dosoftei cunoașterea folclorului românesc și indirect influența asupra versului Psaltirii²⁶. N.A. Ursu dovedește contrariul, atrăgând atenția că „aproape toate versurile lui Dosoftei au o admirabilă cursivitate, care este dată tocmai de folosirea meșteșugită, în cadrul diferitelor structuri ritmice pe care le-a întrebuințat, a accentului real al cuvintelor”. Rarele exemple când Dosoftei se abate de la normele de accentuare ale limbii române sunt considerate de N.A. Ursu „licențe poetice” normale „mici libertăți” obișnuite în scrisul oricărui poet. În ceea ce privește influența lui Kochanowski, N.A. Ursu crede că nu poate fi vorba de așa ceva, întâi pentru că Dosoftei nu mărturisește nimic despre acesta, nici într-un loc și niciodată, în al doilea rând pentru că înainte de scriitorul polonez, munca de traducere și tipărire o făcuse diaconul Coresi, pe pământ românesc. Acesta tipărise, la 1577, *Psaltirea slavo-română*, după ce publicase în 1570 o *Psaltire românească*, având în față mai vechiul manuscris al *Psaltirii șcheiene*, pe care-l transcriesese îndreptat. Se poate vorbi deci de o temeinică tradiție românească în traducerea *Psaltirii*. Pentru a satisface necesitatea cunoașterii mai bune a textelor religioase în limba română, scop căruia Dosoftei i-a consacrat o muncă dezvoltată și tenace, timp de mai mulți ani, nu era, așadar, nevoie decât de retipărirea, într-o formă îmbunătățită, a vechiului text sau, în cazul când acesta ar fi fost considerat cu totul necorespunzător, se putea trece, în cel mai desăvârșit spirit practic, la alcătuirea unei noi traduceri în proză²⁷. În lumina ultimelor cercetări se poate afirma, cu certitudine, că Dosoftei a fost un mare poet, știind să creeze o viziune poetică originală, într-o limbă pe care cel dintâi în literatura română a încercat s-o deprindă cu subtilitatea poeziei. Motivul, care a stat la baza acestei lucrări, ni-l declară chiar poetul, în închinarea către domnitor, când precizează acordul sufletesc deplin între vechiul psalmist, creatorul poeziei originale și el ca traducător²⁸. Dosoftei a fost impresionat de poezia psalmilor citind originalul, nu o traducere modernă, și gândul său a fost să-i talmăcească în așa fel încât să-l poată apropia pe cititorul român de vibrația lor lirică cea mai autentică și mai profundă. Calea aleasă era a unei traduceri literare versificate: „pentru-aceea cu multă trudă și vreme-ndelungată, precum am putut mai frumos, am tâlcuit ș-am scris”. Se poate vedea aici declarația unui creator cu conștiință artistică și nu a unui simplu traducător aservit unui model poetic, oricât de prestigios ar fi fost acesta. De altfel numai un poet conștient de forțele sale se poate încumeta să încerce o astfel de lucrare: transferarea poeziei psalmistului David în limba română în așa fel încât „să poată trage hirea omului către cetitul ei”. Și considerațiile legate de construcția versului, de tehnică, dar și de conținut pot continua. Nu ne propunem să facem acest lucru într-un curs, dar trebuie să precizăm că inspirația din poezia populară românească este evidentă, în mulți din psalmii lui Dosoftei. Și facem aici referire directă la *psalmul 46*, care se aseamănă cu *Miorița* și *Legenda mănăstirii Argeș*. Să comparăm versurile psalmului 46:

*Limbile să salte
Cu cântece-nalte
Să strige-n tărie*

*Glas de bucurie,
Lăudând pe Domnul
Să cânte tot omul.*

²⁶ În acest sens menționăm doar două nume, cred că, destul de cunoscute în lumea criticilor literari: Mihai Bordeianu, *Versificația românească*, ed. Junimea, Iași 1974, p. 21 și Constantin Brăiloiu, *Versul popular românesc cântat*, care și-au însușit afirmația lui Bianu, că „toată structura versurilor lui Dosoftei este o imitare a versurilor lui Kochanowski” și au mers chiar mai departe, afirmând că „în poezia populară accentul ritmic poate uneori, sau mai des, să nu se suprapună pe accentul natural al cuvântului”

²⁷ De altfel Dosoftei a tipărit și *Psaltirea de-năles a sfântului împărat proroc David*, în anul 1680, carte necesară cultului.

²⁸ „Pentr-aceea ni s-au părut smereniii noastre a hi lucru de treabă și de folos de spăsenie tâlcovania aceștii svinte cărț a svântului proroc David, carea este plină de rugă și plină de tainele cele mare a lui Dumnezeu. Pentr-aceea cu multă trudă și vreme-ndelungată, precum am putut mai frumos, am tâlcuit ș-am scris” cf. *Psaltirea în versuri*, ediția Junimea 1974, p. 12-13.

*Domnul este tare,
Este-mpărat mare
Peste tot pământul
Și-și ține cuvântul.
Supusu-ne-au gloate
Și limbile toate
De ni-s supt picioare
Limbi de pre supt soare...*

Cu versurile din *Miorița*:

*Flueraș de fag
Mult zice cu drag,
Flueraș de os
Mult zice duios etc.,*

Sau cu versurile din *Legenda mănăstirii Argeș*:

*Cât îl auzea
Domnu-nveselea
Și curând pleca
Spre zid apuca
Cu nouă zidari
Nouă meșteri mari...*

Și ceea ce vrem să mai reținem este faptul că Dosoftei, fără a se îndepărta de textul biblic, a introdus diferite cuvinte românești, localizând anumite situații. În acest sens, el vorbește despre ocine, descălecări de țară, moșii, boieria lui Iuda, zimbri, bucium, colaci slănină, etc. Cunoașterea *Psaltirii în versuri*, a lui Dosoftei, spulberă un clișeu folosit, în general, de intelectuali, anume acela că *Școala ardeleană* are meritul incontestabil de fi pus, pentru prima dată, în circulație adevărul latinității noastre. Cu mai bine de un secol înainte adevărul fusese afirmat, poate mai firav, dar fusese proclamat. Între psalmii 131 și 132, Dosoftei a mai adăugat de la el opt versuri, în care arată binefacerile păcii și buneii înțelegeri între oameni, iar la sfârșitul *Psaltirii* se întâlnesc 18 versuri alcătuite de cronicarul Miron Costin, în care sublinia originea noastră română și unitatea poporului român. Versurile au fost alcătuite de cronicar în limba polonă, iar Dosoftei le-a tradus și redat în limba română. După versurile cronicarului și-a scris și mitropolitul altele 12, despre zădărnicia alergării după bunuri pământești și încheie lucrarea cu imnul Sf. Niceta de Remesiana, *Te Deum laudamus*, în limba slavonă.

Putem conchide, referitor la *Psaltirea în versuri*, că Dosoftei a fost un poet foarte talentat, care a izbutit să dea în românește o operă complexă și originală, inspirându-se din izvoare felurite, dar mai ales din poezia populară. „*Psaltirea în versuri este o lucrare originală, o operă națională românească, în care ierarhul-poet a prezentat țara și realitățile ei politico-sociale, poporul cu viața și năzuințele lui*”²⁹. Dosoftei îmbogățește patrimoniul nostru cultural cu versiunea poetică a psalmilor, dăruind „*culturii românești o lucrare de mare valoare literară-artistică(sic!), cu mult superioară (sic!) versificărilor de mai târziu ale Psaltirii, făcute de brașoveanul Teodor Corbea(începutul sec. XVIII) și Ion Prale(tipărită la Brașov, 1827)*”³⁰. Dacă la acestea mai adăugăm și faptul că *Psaltirea în versuri* a cunoscut o largă răspândire în întreg spațiul românesc, atunci ne putem da seama mai bine de contribuția adusă, de Dosoftei în general și Psaltire în mod special, la cristalizarea și creșterea limbii române.

Primele cărți de slujbă, în românește, în Moldova. După primele cărți tipărite în afara țării, Dosoftei s-a străduit și a reușit să refacă vechea tiparniță, pe care o lăsase moștenire Varlaam.

²⁹ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.* vol. II, p. 100.

³⁰ *Ibidem.* Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu nu ne spune nimic de Vasile Militaru, deși nu credem să nu fi cunoscut versiunea. În privința exprimării, credem că graba tipăririi și necorectarea manuscrisului a făcut posibilă exprimarea *cu mult superioară* și celelalte.

Astfel, în anul 1679 a dat la lumină *Dumnezeiasca Liturghie*, care era a doua traducere a Sf. Liturghii în limba română și prima făcută de un ierarh. Prin această operă el a venit în sprijinul preoților, dându-le cărți de slujbă în limba română, dar a început, de fapt, un proces anevoios, anume acela de înlocuire a limbii slavone, din cult, cu limba română, proces continuat cu succes de ucenicul său, episcopul Mitrofan de Huși, care avea să trudească la tipărirea *Bibliei de la București* și mai apoi să-și facă propria tipografie la Buzău, unde a și păstorit peste zece ani (1691-1702). Prima prefață a cărții făcea precizarea că era adresată la „toată seminția românească pretutindena ce se află într-această limbă pravoslavnică...”, ca dar limbii românești. În prefața a doua, semnată de mitropolit, erau aduse mulțumiri domnitorului Gheorghe Duca Vodă (1665-1666; 1668-1672; 1678-1683), pentru ajutorul dat la tipărire. Lucrarea cuprindea cele trei Liturghii, oficiate în Răsărit și câteva molitve. Era menționat și meșterul tipograf: Vasile Stavnițki, probabil ucrainian sau polonez, de origine.

Psaltirea de-nțeles, cu text bilingv slavo-român, a fost următoarea carte publicată de Dosoftei, în anul 1680, meșter tipograf fiind de această dată Mitrofan, viitorul episcop de Huși și Buzău. Era o psaltire tălmăcită „de pre izvorul lui s-tii Ieronim, carile-i eliniaște și lătinaște și evreiaște”, o psaltire necesară cultului, asupra căreia am mai făcut referire.

Nemulțumit de starea tipografiei, Dosoftei se adresase încă din anul 1679 spătarului Nicolae Milescu, ce se afla la Moscova, în slujba țarului Alexei Mihailovici, pentru a interveni pe lângă patriarhul rus, spre a-i dăruia o nouă tiparniță. În același sens a adresat și patriarhului o scrisoare, și rugămintea i-a fost îndeplinită, căci la începutul lunii mai, a anului 1681, de sub teascurile noii tipografii, ce fusese instalată la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iași, ieșea o nouă lucrare, *Molitvelnic de-nțeles*. Importanța lucrării este amplificată de *Poemul cronologic despre domniile Moldovei*, în 136 de versuri, așezat imediat după prefață, alcătuit de Dosoftei și care constituie o anticipare a poeziei istorice bolitiniene. La tipărirea lucrării a ostenit același meșter tipograf, Mitrofan, ajutat de ucenicii săi, Nicolae și Ursu.

O nouă ediție a *Liturghiei*, completată cu multe rugăciuni și *Paremiile de preste an*, a apărut în anul 1683. A retipărit aici și *Poemul cronologic despre domniile Moldovei*, cu mici adaosuri și modificări față de cel din *Molitvelnic*. În această carte, mai precis în *Paremiile* a tipărit și 14 versuri de laudă, la adresa patriarhului Ioachim al Moscovei, pentru darul făcut, adică noua tipografie. Tot aici a reprodus și 33 de versuri, în limba latină dar cu caractere chirilice, cu prezicerile sibilei³¹ Eritreea.

O lucrare cu totul deosebită, *Viața și petrecerea sfinților*, a fost publicată între 1682-1686, în patru volume³², format mare. Este o lucrare de compilație, alcătuită sau tradusă după mai multe izvoare grecești și slavone, la care Dosoftei a lucrat „cu multă nevoie și cu lexicoane de-ajuns tălmăcită” sub opt domnitori, aproximativ 25 de ani. Pentru realizarea ei, Dosoftei a folosit prelucrarea neogreacă a *Mineelor* bizantine făcută de Maxim Margunios (1549 – 1602), precum și *Viețile sfinților* a lui Simeon Metafrastul (sec. X), amândouă editate în tipografia grecească a lui Glykis din Veneția. A folosit de asemenea unele vieți de sfinți încorporate în *Cronografele* lui Dorotei al Monembaziei și Matei Cigalas, sau după *Noul Paradis* al lui Agapie Landos, toate tipărite la Veneția în secolul al XVII-lea. Nu au lipsit, dintre sursele de informare unele traduceri slave, care circulau la noi în manuscris. Ceea ce trebuie să precizăm este faptul că sunt folosite și

---

³¹ Sibilele, în antichitatea greco-romană, erau femei inspirate, cu darul profeției. Ele au profețit și venirea Mântuitorului. Prezicerile lor, în formă poetică populară, au avut o largă răspândire. În literatura creștină profețiile sibilelor apar sub formă de poezii religioase. Dosoftei reproduce aici o astfel de poezie în limba latină, în care se prezice judecata din urmă, dând, după fiecare vers, și traducerea în limba română. De altfel mitropolitul Dosoftei a tradus aceste versuri și în limba poloneză, cu literă chirilică, ceea ce dovedește pregătirea sa și faptul că stăpânea limba poloneză.

³² Vol. I, septembrie – decembrie; vol. II, ianuarie – februarie; vol. III, martie – iunie și vol. IV, iulie august.

informații scrierile apocrife. Este redată și informația referitoare la mesajul creștin adus la strămoșii noștri de Sf. Ap. Andrei. Meșter tipograf a fost același Mitrofan cu ucenicii săi Pavel, Ursu și Andrei. Deși lucrarea are și unele elemente de legendă sau folclorice, a jucat un rol important atât în cultivarea apetitului pentru citit cât și în întărirea sentimentelor religioase ale credincioșilor. Mineele noastre, în bună parte, sunt tributare operei lui Dosoftei. A avut o largă răspândire, pe întreg arealul românesc.

În timpul păstoriei lui Dosoftei a mai funcționat și o tipografie grecească la mănăstirea Cetățuia, unde s-au imprimat câteva cărți.

Ultimii ani ai păstoriei mitropolitului Dosoftei.

Mai întâi, trebuie să menționăm faptul că în preajma Crăciunului anului 1683, oastea polonă, intrând în Moldova a luat ostatic pe domnitorul Gheorghe Duca, înlocuindu-l cu Ștefan Petriceicu. Acesta, temându-se de năvălirea tătarilor și turcilor, a trimis o solie la Moscova, la țarii Ioan și Petru Alexievici(1682-1696), în care mitropolitul Dosoftei era însoțit de căminarul Lupu, pentru a cere sprijinul Rusiei. Cei doi soli au fost nevoiți să se oprească la Kiev, din cauza izbucnirii epidemiei de ciumă. Deși mitropolitul Dosoftei a trimis, de acolo, o scrisoare celor doi țari, în martie 1684, ajutorul rușilor nu a mai fost necesar, căci în același timp în Moldova au intrat turcii, punând domn pe Dumitrașcu Cantacuzino(1684-1685), înlocuit la numai un an de Constantin Cantemir(1685-1693), tatăl lui Antioh și Dimitrie Cantemir.

În anul 1686, regele polon Ioan Sobieski(1674-1696) a pornit un nou război împotriva turcilor. El a intrat în Moldova, sperând că-l va atrage de partea sa pe Constantin Cantemir, dar s-a înșelat. A fost nevoit să se retragă și la retragere l-a luat ostatic pe mitropolitul Dosoftei și odată cu el și moaștele Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, dimpreună cu alte bogății ale țării. În Polonia, Dosoftei împreună cu însoțitorii săi, s-au așezat la Stryi, lângă orașul Zolkiew, ducând o viață plină de lipsuri și fiind nevoiți să ceară milă de la țarii ruși și patriarhul moscovit. Tot restul vieții l-a dus în pribegie, dar nu a renunțat la munca sa cărturărească. Astfel, a realizat o nouă versiune a *Poemului despre domnii Moldovei*, în care completa lista acestora până la Constantin Cantemir, având 79 de versuri în plus. Această nouă versiune este însoțită de o notiță, cu 26 de rânduri, deosebit de importantă pentru istoriografia românească. Între altele, mitropolitul era preocupat de originea românilor, combătând cu vehemență pe Simion Dascălul, care afirma că românii ar fi urmașii „*răufăcătorilor romani*”, scoși din închisorile Romei și colonizați în Dacia. „*Explica temeinic continuitatea populației daco-romane pe teritoriul părăsit de autoritățile romane, subliniind legătura poporului român cu întreaga romanitate răsăriteană*”³³.

Mitropolitul Dosoftei a făcut și unele traduceri din literatura neogreacă în limba română, care s-au păstrat într-un manuscris, copiat la Focșani de un Gavriil Diacul. Manuscrisul cuprindea renumitul *Cronograf al lui Matei Cigalas*, urmat de câteva versuri la stema Moldovei, precum și traducerea dramei *Erofil*³⁴, opera poetului cretan Gheorghe Chortatzis(sec. XVII). Era prima operă din dramaturgia universală tradusă în limba română, dar dovedea buna pregătire lingvistică a mitropolitului Dosoftei.

Tot în timpul pribegiei, mitropolitul Dosoftei a participat și la unele dispute teologice, existente în Biserica Ortodoxă Rusă, generate atât de reforma patriarhului Nikon, cât și de diferendele dintre ruși și ucrainieni³⁵. Astfel, a tradus, din grecește în slavo-rusă, mai multe lucrări dogmatico-polemice ale unor Sfinți Părinți și scriitori bisericești, în special referitoare la

³³ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.* vol. II, p. 104.

³⁴ Subiectul dramei este luat din antichitatea egipteană: împăratul Egiptului Filogon se împotrivesc la căsătoria fiicei sale Erofil cu Panarit, un tânăr viteaz și frumos, crescut din milă la curte, fără să se știe că în realitate el era tot fiu de împărat. Panarit este ucis, în chinuri groaznice, din ordinul împăratului. Erofil, aflând această veste tristă, se sinucide, iar Filogon este ucis de doica fetei și de roabele curții. Tragedia s-a petrecut în cetatea Memfis.

prefacerea darurilor, dintre care menționăm: *Scrisorile* Sf. Ignatie Teoforul, *Constituțiile Sfinților Apostoli*, care cuprindea întreaga epicleză, lucrarea *Istorie bisericească și privire mistică*, a patriarhului martir Gherman al Constantinopolului(715-733), care era de fapt o tâlcuire a Sf. Liturghii, lucrarea *Dialog împotriva ereziilor și despre credința noastră*, a Sf. Simeon arhiepiscopul Tesalonicului. A mai tradus și o culegere de cuvântări ale unor Sf. Părinți, intitulată *Mărgăritarele*, folosind textul neogrec al colecției de cuvântări patristice, tipărită la Veneția(1675 și ed. II, 1683). A început traducerea operei dogmatice a Sf. Ioan Damaschinul dar nu a reușit să realizeze decât patru capitole din cartea întâia.

S-a stins din viață la 13 decembrie 1693, lăsând în urmă o operă vastă și diversă.

Urmașii lui Dosoftei.

Între anii 1674-1675, pe când Dosoftei s-a refugiat în Polonia cu domnitorul Ștefan Petriceicu, a fost înlocuit cu episcopul de Roman, *Teodosie al II-lea*, trecut de curând, de Sf. Sinod al BOR, în rândul sfinților, fiind decapitat de tătari, în anul 1694. Era din părțile Panciului, intrase în mănăstire la Bogdana sau Brazi³⁶.

După plecarea în Polonia a lui Dosoftei, în 1686, scaunul mitropolitan a rămas vacant timp de trei ani, cu speranța că se va întoarce din pribegie. În această perioadă treburile mitropoliei au fost conduse de episcopul de Huși, Calistru Vartic, în calitate de locțiitor sau *epitrop*.

În 1689 a fost ales mitropolit episcopul de Roman, **Sava** în timpul căruia s-au făcut unele lucrări gospodărești și s-a continuat, deși firav, activitatea tipografică. Acum s-a construit o nouă reședință mitropolitană, lângă biserica Stretenia. A luat parte la desființarea văcăritului în Moldova, în timpul domniei lui Antioh Cantemir(1695-1701; 1705-1706), act împlinit la 1 martie 1698. A păstorit până la începutul anului 1702, când s-a retras la Putna, unde a murit mult mai târziu. Ultima dată a fost atestat documentar la 14 octombrie 1717.

I-a urmat **Misail**(1702-1708), care fusese episcop tot la Roman. În timpul păstoriei a primit vizita patriarhului de Ierusalim, Dositei. Nu a păstorit decât până în anul 1708, când s-a retras, fiind înlocuit de **Ghedeon**, episcopul de Rădăuți.

Biserica din Moldova sub regimul fanariot – sec. XVIII.

Regimul fanariot a fost inaugurat în Moldova după lupta de la Stănilești, pe Prut, în urma căreia Dimitrie Cantemir a pierdut tronul Moldovei. Atunci, în confruntarea ruso-moldovo-turcă, cei din urmă au ieșit biruitori. Cum între Petru cel Mare, care vizitase Moldova, de altfel, și Dimitrie Cantemir exista o înțelegere, principele moldovean a luat drumul pribegiei și s-a așezat la Harcov, unde a trăit până în anul 1723.

Turcii, după victoria de la Stănilești, nu au mai avut încredere în domnii pământeni și au inaugurat seria domniilor fanariote. Fanarioții erau greci, care locuiau în cartierul Fanarului, din Constantinopol și care primeau firmanul de domnie în schimbul unei oarecare sume de bani. Dacă la început sumele erau mai mult simbolice, după primele două trei domnii peșcheșurile au crescut, ba, mai mult, și tributul oficial s-a mărit substanțial. În perioada domniilor fanariote, 1711-1821,

³⁵ Ucraina făcuse parte din regatul polon până în 1654, când s-a unit cu Rusia. Nu putea să nu sufere influențe polono-catolice. Ori în această dispută a fost consultat și mitropolitul Dosoftei.

³⁶ A se vedea *Sfântul mucenic Teodosie de la Brazi, mitropolitul Moldovei – Propuneri de canonizare*, ed. Ep. Buzăului și Vrancei, 2003.

domnia a fost destul de nestatornică, schimbându-se de 36 de ori domnitorul. Fiecare domnitor fanariot dorea ca într-un timp foarte scurt să-și scoată investiția făcută la primirea firmanului. De aceea, în toată această perioadă, țara a avut de suferit. Mai mult, Moldova a avut de suportat unele conflicte, ce s-au desfășurat pe corpul ei, în special între turci și ruși, și a consemnat pierderea unor teritorii însemnate, în care s-au organizat unele eparhii noi, fără să mai păstreze legătura canonică cu Mitropolia Moldovei. Și, ca și cum nu ar fi fost de ajuns toate acestea, deseale jafuri și pustiiri ale tătarilor făceau și mai grea viața românilor. În această perioadă, atât în Țara Românească cât și în Moldova, s-a întărit elementul grec, atât în viața civilă cât și în cea bisericească. Este perioada celor mai multe închinări de biserici, schituri și mănăstiri către *Locurile Sfinte*, cum au fost percepute patriarhatele, bisericile și mănăstirile răsăritene, la care erau închinată așezăminte monahale ori bisericile românești.

Biserica din Moldova a avut totuși un statut privilegiat, în ceea ce privește pătrunderea grecilor în structurile de conducere. De altfel Moldova s-a bucurat de o oarecare autonomie, în raporturile cu Patriarhia Ecumenică, încă de la început. În acest secol, după mărturia unui mitropolit, Gheorghe(1722-1729) și actul îndrăzneț al mitropolitului Iacob Putneanul, din anul 1752, când a afurisit pe oricine va îndrăzni să mai urce pe scaunul mitropolitan al Moldovei, dacă nu este din neamul moldovenilor, nota de autonomie și autocefalie, a Bisericii Moldovei, s-a accentuat și mai mult³⁷, spre deosebire de Țara Românească, unde grecii au păstorit, cu mici excepții în toate eparhiile și chiar la Mitropolie. Dacă mitropolitul muntean cerea recunoașterea sa în funcție de la patriarhia Ecumenică, moldovenii *aduceau la cunoștință numele noului titular, fără a-i trimite vreo sumă oarecare, sau alt dar. În Moldova „mitropolitul era ales de divanul domnesc, la care luau parte și egumenii mănăstirilor mari, iar la urmă, sinodul ierarhilor îi făcea ipostsifierea, adică îl mai alegea odată, de formă”*³⁸. De altfel, în Moldova ierarhii, care din 1593 erau patru la număr, un mitropolit și trei episcopi, făceau parte din divanul domnesc. Mitropolitul era cel ce ținea locul domnitorului, în caz de lipsă a acestuia de la ședință. Nu au lipsit în această perioadă unii ierarhi care s-au amestecat în treburile politice ale țării și în special au simpatizat cu rușii, pe care îi socoteau eliberatorii lor de sub asuprirea otomană.

Șirul mitropoliților, secolului al XVIII-lea, a fost deschis de **Ghedeon** (1708 – 1722), care fusese episcop de Rădăuți din anul 1702 și dintre evenimentele și faptele petrecute în timpul păstoriei sale, putem reține:

- Vizita a doi patriarhi, Hrisant Notara (1707-1731) al Ierusalimului, în anii 1714-1715 și a lui Samuil Capasulis(1710-1723) al Alexandriei, în anul 1715.
- Primirea lui Petru cel Mare în Moldova, alături de domnitorul Dimitrie Cantemir, în anul 1711.
- Reluarea activității tipografice³⁹, la nou instalata tipografie a sf. *Mormânt*, de la mănăstirea Sf. Sava din Iași.

În anul 1725 mitropolitul Ghedeon a trecut la cele veșnice și locul său a fost ocupat de **Gheorghe**, care-și avea metania la mănăstirea Neamț. Din anul 1718 el ocupase scaunul de episcop la Roman. El rămâne important, pentru istoria mitropoliei Moldovei, prin împlinirile sale din planul gospodăresc⁴⁰ și tipografic⁴¹, dar, în mod cu totul deosebit, pentru mărturia sa asupra actelor patriarhiei de Constantinopol, prin care se acorda autocefalie Bisericii Moldovei, și pe care

---

³⁷ A se vedea, în acest sens Ene Ione, *Autonomie și autocefalie în istoria Mitropoliei Moldovei*, în *Mitropolia Moldovei și sucevei*, 1985, nr. 5-7, p. 536-547.

³⁸ Pr. Prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.* vol. II, București, 1992, p. 341.

³⁹ S-au tipărit puține cărți, dintre care amintim: *Sinopsis*, în anul 1714, care cuprindea Acatistul și paraclisul maicii Domnului și alte rugăciuni; *Liturghier*, în anul 1715, care avea rugăciunile în slavonă și tipicul în limba română; *Apărarea credinței ortodoxe*, a Sf. Ioan Damaschinul, în limba greacă.

mărturisește cu jurământ, că „*le-am văzut cu ochii mei*”, pe când era eguemn la Neamț și care s-ar fi năruit într-un incendiu⁴². În urma trecerii sale la cele veșnici, scaunul mitropolitan a fost ocupat de episcopul de Rădăuți, **Antonie**, care a păstorit între 1729 și 1739, când a fost nevoit să ia drumul exilului, în Rusia, primind ca răsplată, pentru sentimentele sale filoruse, conducerea mitropoliei de Cernigov și mai apoi la Biegorod. În timpul păstoriei sale s-au tipărit două cărți⁴³, au fost acordate unele scutiri de dări mitropoliei și s-a acordat o atenție mai mare organizării școlii. Spre exemplu, școlile, greacă și slavonă, din Iași au primit unele ajutoare din partea mitropoliei și unii elevi săraci, dar merituosi, au beneficiat de unele burse. Activitatea mitropolitului Antonie a fost stânjenită de războiul ruso-austro-turc, încheiat, mai întâi, cu o înțelegere, la 16 septembrie 1739 între generalul rus Munnich și reprezentanții Moldovei, prin care se recunoștea independența provinciei românești, dar, la numai două zile, datele problemei s-au schimbat, în urma păcii de la Belgrad, între cele trei țări beligerante, prin care rușii au fost obligați să se retragă din Moldova și odată cu ei a plecat și mitropolitul Antonie. A ajutat mănăstirea sa de metanie, Putna, pe când era mitropolit în Rusia, unde a și murit, în anul 1749.

În anul 1739 scaunul mitropolitan al Moldovei a fost ocupat de mitropolitul **Nichifor**(1739-1750).

Urcarea acestuia în scaunul mitropolitan a fost posibilă numai prin intervenția domnitorului fanariot Grigore II Ghica(1735-1741), care a impus divanului pe grecul Nichifor, mitropolit titular de Sidis, încă din anul 1740. Aprobarea divanului, consemnată de documentele vremii și dată cu mare greutate, condiționa alegerea unui străin pe scaunul mitropolitan și prevedea expres, „*după dânsul altul străin să nu mai fie*”. Constatăm că moldovenii aveau conștiința nuanței de autocefalie, pe care mitropolia lor o avea încă de la început. Motivul pentru care Grigore Ghica a insistat să fie ales grecul Nichifor nu-i greu de intuit, dacă cunoaștem faptul că acesta-i fusese, în tinerețe, profesor. Nichifor era originar din Moreea, fusese căsătorit, avea o fiică căsătorită cu un boier moldovean, iar după venirea în Moldova îmbrăcase haina monahală la mănăstirea Neamț. Fiind om cultivat, a fost ales mitropolit titular de Sidis, dar a trăit în continuare printre români, identificându-se cu aspirațiile lor. În acest sens, putem menționa faptul că a sprijinit activitatea tipografică și reformele fanariotului Constantin Mavrocordat, iar în timpul păstoriei sale numărul tipografiilor a crescut la trei: una a mitropoliei⁴⁴, o tipografie particulară în Iași⁴⁵ și o nouă tipografie la episcopia de Rădăuți, înființată din 1744. Tot acum s-au tipărit la Iași, câteva cărți în limba arabă, prin strădania patriarhului Silvestru al Antiohiei, care făcuse două călătorii în țările românești, între anii 1729-1730 și 1744-1749. De altfel, Moldova a fost vizitată, în anul 1743 și de patriarhul Partenie al Ierusalimului. Dintre evenimentele deosebite, ce au avut loc în Moldova, în timpul păstoriei vlădicăi Nichifor, mai menționăm:

---

⁴⁰ Este menționat în mai multe documente ale vremii și reușește să achite o datorie considerabilă, a mitropoliei, lăsată de înaintașul său.

⁴¹ El a refăcut vechea tiparniță a mitropoliei și a tipărit doar două cărți: *Antologhionul* (1726) și *Octoihul*(1726), ambele având cântările în limba slavonă iar tipicul și lecturile biblice în limba română.

⁴² A se vedea mai pe larg la Ene Ionel, *Autonomie și autocefalie...* în *MMS*, 1985, p. 540.

⁴³ În anul 1731 o *Psaltire slavonă*, iar în 1732 o broșură, reeditată după ediția din Râmnic – 1724 -, a *Invățăturii preoțești despre șapte taine*.

⁴⁴ A funcționat slab, dacă menționăm că a publicat *Evangheliarul*(1741), *Evhologhionul* sau *Molitfelnicul*, în mai multe ediții, *Paraclitichi* sau *Octoihul*(1742) dar și altele.

⁴⁵ Este vorba de tipografia grecului Duca Sitirovici din Thasos, care a fost adus în Moldova de domnitorul Constantin Mavrocordat. În tipografia sa s-au imprimat mai multe cărți de slujbă, dintre care menționăm: *Psaltirea cu tâlc*(1743), *Liturghierul*(1747), *Triodul* (1747), *Psaltirea* (1748), *Octoihul*(1749), *Rânduiala sfeștaniei mici*(1749), *Ceaslovul*(1750), *Canonul sf. Spiridon*(1750), *Sinopsis, adică adunare a celor șapte taine*(1751), *Adunare de rugăciuni*(1751), *Târnosania*(1752) și altele.

- desființarea veciniei, la 6 aprilie 1749⁴⁶

- constituția din 1741, prin care marii boieri din Moldova, mănăstirile și preoții de mir erau scutiți de dări, cu condiția specială, pentru slujitorii Bisericii, să învețe carte și la rândul lor să devină apoi ei înșiși învățătorii altora. Aceștia, din urmă, erau obligați să stea timp de 40 de zile *la vlădicie*, adică la reședința fiecărei eparhii, pentru a învăța carte dar și a face practică liturgică. La sfârșitul celor 40 de zile erau obligați să treacă un examen. Cei care nu știau carte erau supuși la bir, ca toți țărani. Mai mult, din *Cronica* atribuită lui *Enache Kogălniceanu*, aflăm că preoții și diaconii din Iași, erau obligați să se prezinte zilnic la biserica Curții domnești, unde le erau predate rânduielile slujbelor bisericești, de către un preot ce-l avea Măria sa, învățat la carte românească și grecească, încât „foarte se spăriase preoții și care nu prea știa carte, se apuca de învăța de-al doilea ...”⁴⁷. Ierarhiilor țării li s-a dat poruncă, în același timp, să nu mai hirotonească diaconi și preoți neștiutori de carte. În acest context, la 7 iunie 1749, mitropolitul Nichifor a dispus ca, în școlile de pe lângă bisericile din Iași, tinerii care se pregăteau pentru preoție să învețe mai mult decât alții, spre a depinde bine toate rânduielile slujbelor bisericești. Anul 1747 a fost al reformelor școlare, căci domnitorul, împreună cu divanul domnesc, din care făceau parte și vlădicii țării, au hotărât, ca pe lângă școala de la Mitropolie să se înființeze și alte școli, la cele trei episcopii. În acest sens era o prevedere mai veche, încă din anul 1741, a domnitorului Nicolae Mavrocordat, dar care nu reușise s-o materializeze. În noua hotărâre domnească se prevedea ca dascălii să fie plătiți dintr-o dare specială a preoților pentru școli și să fie scutiți de bir. Episcopii locului erau datori „să facă neconținută cercetare școalelor”. În anul 1749 s-au înființat școli la bisericile Sf. Sava, Sf. Vineri și Sf. Nicolae din Iași, la care erau primiți, să învețe carte, copiii celor de jos, sau *prostimii*, cum se spune în document.

Au fost luate și unele măsuri disciplinare pentru călugări, pe de o parte să fie excluși cei ce nu aveau viață corespunzătoare, iar pe de alta, să nu mai fie nimeni primit în mănăstire fără aprobarea chiriarhului locului.

Mitropolitul Nichifor a păstorit până în octombrie 1750, când, fiind bătrân și bolnav, a încercat să *vândă* scaunul mitropolitan unui alt grec. Dar cum moldovenii abia îl acceptase pe el, nu mai voiau un alt un alt grec pentru a-i conduce spiritual. De aceea s-a format o adevărată partidă antigrecească, în frunte cu episcopii scaunelor sufragane, în care se înrolase egumenii mănăstirilor neînchinat, boierii de neam român, reușind să impună *paretesis*-ul mitropolitului și alegerea unui nou titular, din rândul autohtonilor. Astfel, la 13 noiembrie 1750 a fost ridicat în scaunul mitropolitan episcopul de Rădăuți, **Iacob Putneanul**(1750-1760), care a desfășurat o rodnică activitate culturală, gospodărească și socială. El era născut în Rădăuți, la începutul secolului al XVIII-lea și a intrat de tânăr în monahism, avându-și metania la Putna, unde funcționau trei școli, una elementară, a doua pentru pregătirea preoților și a treia, *o școală latinească*, pentru cei care doreau să adâncească studiile teologice și umaniste. În 1744 a ajuns în fruntea obștii putnene, iar un an mai târziu a fost promovat episcop de Rădăuți, unde a păstorit cinci ani și a reușit să tipărească un *Liturghier*(1745) și a înființat o școală, pe lângă Episcopie(1747). Ca mitropolit s-a remarcat în toate laturile vieții bisericești, dar cel mai îndrăzneț act, ținând cont de contextul istoric, a fost, cu siguranță, *Sinodul de la Iași de la 1 ianuarie 1752*. Căci nu oricine ar fi cutezat, în plină epocă fanariotă, când limba greacă amenința să o înlocuiască pe cea română, când cultura greacă submina pe cea autohtonă, când funcțiile importante în stat erau ocupate de străini, când jaful și exploatarea țăranilor ajunseseră la culme, să afirme, și nu oricum, ci într-un sinod, neatârnamarea Bisericii și, mai mult, să hotărască pentru viitorul ei. Așa cum

⁴⁶ Rumânia fusese desființată, în Țara Românească, încă din 5 august 1746.

⁴⁷ Apud Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.* vol. II, p. 344.

a făcut-o mitropolitul Iacob Putneanul. Hotărârea sinodală este relevantă, în acest sens, căci, după ce la început arată că fiecare neam își are *obiceiurile sale* pe care trebuie să le păzească, căci și *sfânta Pravilă poruncește acest lucru*, subliniază obiceiul alegerii episcopilor și mitropolitului țării, spunând, printre altele: „*fiind doar obicei și întru această de Dumnezeu păzită țară, Mitropoliții și Episcopii, din străini să nu se facă, fără numai din pământeni, care obicei din descălecătura țării și până acum așa s-a urmat, și s-au păzit și niciodată altul străin nu s-au întâmplat să fi fost primit la păstoria vreunui scaun, fără numai la veleat 1741, la vreme ce au venit oștile Moschicești de au călcat pământul acestei țări*”⁴⁸. În continuare hotărârea sinodală justifică alegerea mitropolitului Nichifor, arătând că aceasta s-a făcut *pentru multa râvnă și vrednică de toată cinstea și podoaba arhierescă ce s-au găsit la un mitropolit străin, grec, care s-au aflat aici în țară și pentru faptul că au primit călugărie de la mănăstirea Neamțul*⁴⁹. Atunci, alegerea lui Nichifor s-a făcut, nu pentru că nu ar fi fost vreun episcop autohton vrednic, „*ci mai vârtos să se acopere numele cel de hainlăc a lui Antonie*”⁵⁰ și era pentru prima și ultima oară căci „*tot soborul bisericesc și politicesc l-au poftit primindu-l să le fie păstor, însă cu această tocmeală după dânsul altul străin să nu mai fie*”. De altfel, noul ales, grec de neam, a făgăduit „*că va alege pe urma lui pre unul din Episcopii pământeni, să-l așeze la scaunul mitropoliei, ca să nu se strămute obiceiul țării*”⁵¹. Și sinodalii nu s-au mulțumit să reafirme obiceiul pământului ci au afurisit pe oricine va cuteza în viitor, „*...cu bani sau cu prieteni năimiți cu dare*” să ocupe scaunul mitropolitan, nefiind autohton. Pe toți cei care ar fi încercat să aducă un străin în fruntea Bisericii Moldovei, sinodul „*... cu toții împreună ca dintr-o gură îl legăm și îl blestemăm și întru acest chip zicem; să fie blestemați de Domnul Dumnezeu Atotputernicul, și de a sa Prea Curată maică și pururi Fecioara Maria, de slăviții 12 Apostoli, și de acelea a toată lumea sfinte șapte soboare, și de toți sfinții, fierul, pietrele și lemnele, și toată firea neputrezitoare, să putrezească și să se risipească, iar trupurile acelora să stea întregi; să aibă parte cu iuda vânzătorul de Hristos și cu proclatul Arie, și cu alți eretici, să-i înghită pământul de vii, ca pe Datan și Aviron, să-i lovească cutremurul lui Cain și bubele lui Ghiezi, copiii lor să rămână săraci și muerele lor văduve și toată averea lor să fie întru jefuire, și casele lor întru risipire. În toată viața lor procopseală să nu aibă și iertare să nu afle*”⁵². Hotărârea era întărită de iscăliturile ierarhilor moldoveni, în frunte cu mitropolitul Iacob Putneanul, ale egumenilor și ieromonahilor distinși ai Bisericii.

Deosebit de productivă a fost activitatea mitropolitului Iacob Putneanul, pe plan cultural. Astfel, el a început o acțiune susținută de tipărire de cărți, de cult, de zidire sufletească dar și pentru școală, în limba română. Dacă la începutul activității sale a tipărit câteva lucrări⁵³ în tipografia particulară, a lui Duca Satiriovici, în anul 1751 mitropolitul Iacob a mutat tipografia episcopală, de la Rădăuți la Iași, socotind că aici va fi mai de folos Bisericii, dar și pentru a se ocupa direct de activitatea tipografică. Și într-adevăr, de sub teascurile acesteia au ieșit cărți de

---

⁴⁸ Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a Catedralei Mitropolitane din Iași*, București, 1889, p. 24.

⁴⁹ A se vedea mai pe larg la Pr. Ionel Ene, *Mitropolitul Iacob Putneanul și lupta pentru autocefalie*, în *Anuar*, ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 1996, p. 24-28.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 26.

⁵¹ Constantin Erbiceanu, *op. cit.* p. 24.

⁵² *Ibidem*, p. 26.

⁵³ Iată lucrările ce le-a tipărit aici: *Sinopsis, adică adunare a celor șapte taine și a celor șapte laude a sfintei Biserici și canoane din sfânta pravilă ce sunt trebuincioase la taina duhovniciei*, carte specială pentru preoți (1751); *Târnosanie*(1752) – o traducere din limba greacă.

slujbă⁵⁴, de zidire sufletească⁵⁵ dar și primele manuale pentru școlari. Menționăm, în mod special, acest ultim aspect, legat de educația copiilor. Mitropolitul Iacob Putneanul înființase o școală, pe când era episcop, la Rădăuți, în anul 1747, iar ca mitropolit s-a îngrijit de soarta tuturor școlilor. Astfel, în anul 1755, s-a tipărit *din porunca sa* un Abecedar, cu titlul de „*Bucvar sau începere de învățatură celor ce vor să învețe cartea cu slove slavonești...*”, carte care a cunoscut o largă răspândire, în întreg spațiul românesc. Mai mult, faptul că a fost retipărit, cu unele mici completări, la Viena, în anul 1771, este o dovadă grăitoare, în acest sens.

O grijă deosebită a acordat mitropolitul Iacob mănăstirii sale de metanie, pe care a restaurat-o și pentru care a obținut de la domnitorii timpului unele privilegii, hotărând, în același timp, să nu fie niciodată închinată.

Și în planul social mitropolitul Iacob Putneanul a activat cu bune rezultate. Astfel, el s-a dovedit un fervent apărător al celor exploatați. Este binecunoscut episodul din anul 1758, când tătarii au jefuit și au ars satele moldovene, încât un număr de 11 ținuturi ale țării, din 18 câte avea în total, au fost distruse în întregime. Fanarioții aflați în fruntea țării nu au luat nici o măsură. De aceea mitropolitul, împreună cu egumenii și boierii țării, au înaintat o plângere sultanilor tătari, cerându-le să înceteze distrugerea țării și uciderea locuitorilor. Și în februarie 1759 a dat dovadă de curaj și patriotism, căci profitând de prezența câtorva mii de țărani, la târgul obișnuit din Iași, cărora li s-au alăturat și orășenii, mitropolitul în fruntea mulțimii s-a îndreptat spre curtea domnească, cerând alungarea grecilor jefuitori și îndeosebi pe a lui Iordache Stavarache, favoritul domnitorului Ioan Teodor Callimachi(1758-1761). Tensiunea cu puterea a fost amplificată atunci când Ioan Callimachi a vrut să reintroducă văcăritul⁵⁶, după ce, la 1 martie 1757, mitropolitul promisesese solemn, în cadrul Sf. Liturghii, că a fost abolit. Insistența domnitorului fanariot, Scarlat Ghica, pe lângă mitropolit de a dezlega blestemul aruncat cu acea ocazie, a rămas fără răspunsul scontat. Dar venirea pe tron a lui Ioan Callimachi, înconjurat de o armată de fanarioți, a schimbat datele problemei. Domnitorul avea nevoie de bani pentru a-și plăti datoriile făcute la cumpărarea firmanului de domnie și de aceea dorea să reintroducă văcăritul. În acest conflict, mitropolitul nu a cedat și a fost nevoit să se retragă din scaunul arhieresc, la începutul anului 1760, la mănăstirea sa de metanie, unde-l întâlnim până în anul 1778, când, la 15 mai, trecea la cele veșnice. Activitatea s-a, ca proin mitropolit a fost deosebită, dacă menționăm faptul că a creat o școală duhovnicească, cu un program asemănător celui de la Academia Kieveană a lui Petru Movilă. A fost îngropat în pridvorul mănăstirii Putna, rămânând una din personalitățile de seamă ale Bisericii noastre.

Mitropolitul Gavriil Callimachi 1760 – 1786

După retragerea lui Iacob Putneanul, domnitorul Ioan Teodor Callimachi(1758-1761) a adus pe scaunul mitropolitan pe fratele său, Gavriil, fost mitropolit al Salonicului. Acesta se născuse într-o familie de răzeși români, Călmașul, din Câmpulung, unde ridicase și o biserică din lemn. La botez, tatăl său, Toader, i-a dat numele de Gheorghe. Acesta a învățat carte și s-a călugărit la Putna, luându-și numele de Gavriil. Fratele său, Ioan, după o ședere îndelungată la

---

⁵⁴ Menționăm, în acest sens: *Evhologhion*(1754), *Antologhion*(1755), *Apostolul* (1756), *Psaltirea* (1757), *Liturghierul*(1759)

⁵⁵ *Alfavita sufletească*(1755), *Sinopsis, adică adunare de multe învățături*(1757) – numită și *Cereasca Floare*.

⁵⁶ Fusese adus în Moldova de Constantin Duca și era una din cele mai urâte dări pentru țărani, dar la puțin timp, sub Antioh Cantemir, fusese desființată de un sobor de vlădici și mari dregători întruniți la Iași în 1698. A fost reintrodus de domnitorii fanarioți care nu se temeau de blestemul vlădicilor.

Constantinopol, s-a grecizat, schimbându-și numele în Callimachi, ajungând mare dragoman al Porții. A putut să-l ajute pe Gavriil să ajungă, mai întâi, arhidiacon al Patriarhiei Ecumenice, apoi, în 1745, mitropolit al Salonicului. După ce a ajuns domnitor al Moldovei, Ioan I-a silit pe Iacob Putneanul să-și dea demisia și să poată să-l înlocuiască cu propriul său frate, sperând într-o mai bună colaborare cu el. A cerut, în acest sens, consimțământul Patriarhiei Ecumenice și, la 15 aprilie 1760, Gavriil primea aprobarea transferului de la Salonic la Iași.

Dacă înlăturarea lui Iacob Putneanul s-a datorat și faptului că s-a opus dorinței domnitorului de a introduce vâcărul, speranța că fratele său va fi de acord s-a spulberat repede, căci Gavriil s-a opus cu toată vehemența reintroducerii acestei dări. Supărat, Ioan Teodor Callimachi a renunțat la vâcăr, dar a introdus o altă taxă, numită **ajutorința**.

Menționăm faptul că Gavriil Callimachi a avut o atitudine patriotică în timpul războiului ruso-turc, din 1768-1774, fiind filo-rus, având corespondență cu comandantul armatei ruse și chiar cu țarina Ecaterina a II-a. Spre sfârșitul anului 1679 chiar a fost trimisă o delegație la Petersburg, în frunte cu episcopul Inochentie al Hușilor, pentru a prezenta împărătesei doleanțele românilor. În același timp plecase și o delegație din Muntenia, condusă de mitropolitul Grigorie al II-lea, ambele delegații fiind primite de țarină, în audiență, în Duminica Floriilor a anului 1770.

Mitropolitul Gavriil a încurajat viața culturală a Moldovei, purtând de grijă școlilor și reluând activitatea tipografică. Când domnitorul Grigorie III Ghica, în 1765-1767, a reorganizat Academia grecească de la Iași, mitropolitul a fost ales în fruntea epitropilor ei. Și în timpul ocupației rusești, din vremea războiului ruso-turc(1768-1774), a căutat să îmbunătățească sistemul de învățământ din Moldova, având, în acest scop, corespondență cu generalul Rumiantsev.

Nu a fost neglijată nici activitatea tipografică⁵⁷, deși a fost mult mai firavă decât cea din Țara Românească, din aceeași perioadă.

Atitudinea sa împotriva decadenței societății moldovenești se poate cunoaște din *Pastorală împotriva luxului*, pe care a dat-o în anul 1781, împreună cu ceilalți vlădici ai țării și cu patriarhul Avramie, al Ierusalimului, care se afla atunci în Moldova.

În plan gospodăresc, activitatea mitropolitului Gavriil a fost fructuoasă. Astfel, s-a ridicat o nouă catedrală mitropolitană la Iași(1761-1771), cu hramul Sf. Gheorghe, astăzi numită *mitropolia veche*, care păstrează până astăzi doar catapeteasma

Din nefericire, mitropolitul Gavriil a fost martorul sfârtecării Moldovei, căci, în 1775, partea de nord a țării, adică Bucovina a ajuns sub stăpânirea habsburgilor. În urma acestei cedări, episcopia de Rădăuți a devenit sufragana a Mitropoliei sârbești de Carloviț. S-au făcut și unele rearondări de parohii, în interior, între mitropolie și episcopia Rădăuților.

Nu trebuie uitat faptul că mitropolitul Gavriil a fost un cald susținător al Sf. paisie Velickovski. În anul 1763, când Paisie a venit de la Athos, cu cei 64 de ucenici, Gavriil le-a oferit mănăstirea Dragomirna, ca după ocuparea părții de nord a Moldovei de habsburgi, să le permită să treacă la Secu. Obștea avea acum peste 350 de frați. În 1779, lui Paisie i s-a încredințat egumenia Neamțului, pe care, în cei 15 ani de conducere, a reușit s-o așeze în rândul marilor Lavre monahale.

---

⁵⁷ S-au tipărit mai multe cărți de slujbă. Astfel, au apărut acum: *Evanghelia-1762; Ceaslovul – 1763, 1773, 1777; Molitfelnicul sau Evloghionul – 1764, 1774, 1785; Catavasierul – 1763, 1773, 1777*. Nu au lipsit și cărțile de luminarea a preoților, precum: *Îndreptarea păcătoșilor adică învățătură către cel ce se pocăiește, cum se cade să se ispoveduiască(1768)*, tradusă din grecește; *Învățătura creștinească pentru cei care voiesc a lua vreun cin din cele sfințite și dumnezeiești slujbe(1770)*; lucrarea polemică *Alcătuire înaurită(1771)*; *Catehisis sau în scurt Pravoslavnică Mărturisire(1777)*, *Prăvălioara, în care să cuprind cele șapte taine bisericesti cu care să se deprindă preoții, mai ales duhovnicii(1784)*. Tot acum s-a mai tipărit și o *Gramatică românească(1770)*

La 20 februarie 1786, mitropolitul Gavriil a trecut la cele veșnice și a fost îngropat în noua catedrală mitropolitană. Locul vacant a fost ocupat de

Leon Gheucă 1786 – 1788

Se trăgea dintr-o familie de boieri moldoveni, fusese călugăr la Putna și protosinghele al Mitropoliei. În anul 1769, cu ajutorul lui Gavriil Callimachi a ajuns episcop de Roman, iar urcarea pe scaunul mitropolitan nu s-a făcut cu ușurință, căci domnitorul Alexandru II Mavrocordat(1785-1786), dimpreună cu patriarhul ecumenic Procopie, doreau să impună un grec. Împotriva acestei orientări reprezentanții Moldovei au protestat pe lângă Poartă și așa au zădărnicit planul, iar mitropolit a ajuns Leon Gheucă.

Ca mitropolit s-a preocupat de activitatea tipografică, dar nu a fost lipsit de simțăminte patriotice, căci, în anul 1786, când a avut loc răscoala celor 10.000 de ieniceri, aflați în Moldova, în cursul căreia au început să prade satele și pe locuitorii lor, mitropolitul a poruncit să se tragă clopotele, a îndemnat poporul la luptă împotriva agresorilor și a protestat în fața palatului domnesc, deoarece domnitorul trecea cu vederea aceste atrocități. Fapta ierarhului a fost evidențiată de documentele diplomatice ale vremii.

Di activitatea tipografică reținem apariția unui *Octoih* și a unei *Pastorale*, ambele apărute în anul 1786. În prefața Octoihului sunt înserate câteva maxime, referitoare la rolul învățaturii și la comportarea la curtea domnească, luate după Pildele fiolosofești traduse și tipărite de Antim Ivireanul, în 1713.

A murit în ultimele zile ale anului 1788, fiind îngropat la catedrala Sf. Gheorghe(vechea catedrală) și deschizând o vacanță a scaunului mitropolitan, ce va dura până în anul 1792, când va fi ales titular ***Iacob Stamati***. Pe timpul vacanței, treburile Mitropoliei au fost conduse de Antonie al Romanului și Iacob Stamati al Hușilor. Dar cum în 1789 trupele rusești au ocupat Moldova, cei doi suplinitori au fost înlocuiți cu mitropolitul de Ecaterinoslav, anume ***Ambrozie Serebrenovici***. Acum, Ambrozie acordă Sf. Paisie, după ce vizitează mănăstirea Neamț, rangul de ***arhimandrit***. La sfârșitul anului 1791, Ambrozie a hirotonit pe ***Gavriil Bănulescu –Bodoni*** ca episcop vicar de Cetatea Albă și Tighina, pentru ca, la puțin timp, trupele rusești retrăgându-se din Moldova, să-l rânduiască ca mitropolit al Moldovei. Noul domn al Moldovei, Alexandru Moruzi, l-a recuzat pe Gavriil, trimițându-l la Constantinopol, unde, numai prin intervenția consulului rus, a scăpat de pedeapsă.